

Onnistuneen kotoutumisen määrityksiä kuntien kotouttamisohjelmissa

Hilla Huopio

Sosiaalityö

Valtiotieteellinen tiedekunta

Maisterintutkielma

Helsingin yliopisto

Toukokuu 2023

Tiivistelmä

Tiedekunta: Valtiotieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Sosiaalityö

Opintosuunta: Sosiaalityö

Tekijä: Hilla Huopio

Työn nimi: Onnistuneen kotoutumisen määrittäjiä kuntien kotouttamisohjelmissa

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: 5/2023

Sivumäärä: 60

Avainsanat: Kotoutuminen, kotouttaminen, maahanmuutto, yhteiskunnallinen ilmapiiri, sosiaalityö

Ohjaaja: Hanna Kara

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Tiivistelmä:

Maisterintutkielma käsittelee onnistunutta kotoutumista. Tutkielman tavoitteena oli selvittää, millä tavoin onnistunut kotoutuminen määrittyy kuntien kotouttamisohjelmissa. Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka kontekstina toimii yhteiskunnallinen ilmapiiri, erityisesti hyvinvointivaltion, New Public Managementin ja ansaitsevuuden käsitteiden kautta tarkasteltuna. Tutkielman aihe sijoittuu rakenteellisen sosiaalityön alueelle.

Tutkimuksen aineistona olivat Helsingin, Espoon, Vantaan, Turun ja Tampereen kotouttamisohjelmat, jotka ovat internetissä saatavilla olevia julkisia dokumentteja. Näiden kaupunkien kotouttamisohjelmat valikoituivat tutkimuksen aineistoksi, sillä maahanmuuttajat usein asettuvat isompiin kasvukeskuksiin. Aineiston analyysimenetelmänä toimi aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Aineiston analyysi toteutettiin kolmivaiheisen prosessin kautta. Analyysiosuuden myötä aineistosta esiin nousevia huomioita tarkasteltiin tutkielman kontekstin ja aiemman tutkimuksen kautta.

Tutkimuksen tulosten mukaan onnistunut kotoutuminen määrittyy työn ja yrittäjyyden, syrjäytymisen ehkäisyn, kolmannen sektorin ja hyöty- ja talousnäkökulman korostumisen kautta. Lisäksi tuloksissa nousi esille monikulttuurisuuden rooli kotouttamisohjelmissa, jonka yhteydessä korostuu etenkin keskustelu sukupuolten tasa-arvosta ja kulttuurisen vuoropuhelun lisääminen. Tutkimuksen tulokset ilmentävät yhteiskunnassa lisääntyneen uusliberalistisen ilmapiirin mukaisesti aktiivisuuden ja tehokkuuden vaatimuksia, joiden kautta onnistunut kotoutuminen määrittyy. Onnistunut kotoutuja määrittyy kotouttamisohjelmissa esitettävien tavoitteiden mukaan ahkerana, mahdollisimman vähän julkisia resursseja käyttämänä, yhteiskunnalle hyötyä tuovana ja nopeasti työllistyvänä yksilönä. Maahanmuuttajien yksilöllisten tarpeiden huomiointi jää vähälle huomiolle kotouttamisohjelmissa eikä yksilölliset henkisten ja fyysisten resurssien erot

tule näkyväksi. Siten kotoutujan itse koettu hyvinvointi jää hyvin niukasti huomioiduksi ja tämä istuu osaltaan uusliberalistiseen ajankuvaan. Kotouttamisprosessin läpikäyneiden maahanmuuttajien sekä kotoutumistyön parissa sosiaalipalveluissa työskentelevien näkemykset ja kokemukset kotoutumisesta voisivat olla hyödyllisiä laadittaessa kuntien kotouttamisohjelmia.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Keskeiset käsitteet, aikaisempi tutkimus sekä yhteiskunnallinen konteksti.....	4
2.1 Maahanmuutto Suomeen.....	4
2.2 Kotoutuminen ja hyvinvointivaltion kansalaisuus.....	11
2.2.1 Kotoutuminen ja kotouttaminen.....	11
2.2.2 Integraation, monikulttuurisuuden ja kansalaisuuden ulottuvuudet kotoutumisessa.....	15
2.2.3 Hyvinvointivaltio, New Public Management ja ansaitsevuus.....	20
3. Tutkimuksen toteutus.....	24
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys.....	24
3.2 Aineistona kuntien kotouttamisohjelmat.....	25
3.3 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	27
3.4 Tutkimusetiikka.....	29
4. Tutkimustulokset.....	31
4.1 Kotoutuminen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri.....	31
4.1.1 Työ ja yrittäjyys.....	31
4.1.2 Syrjäytymisen ehkäisy.....	34
4.1.3 Kolmannen sektorin rooli.....	37
4.1.4 Hyöty- ja talousnäkökulma.....	39
4.2 Monikulttuurisuus- ja tasa-arvokeskustelu.....	43
5. Pohdinta.....	47
Lähteet.....	51

1 Johdanto

Tarkastelen maisterintutkielmassani sitä, millaisena maahanmuuttajien onnistunut kotoutuminen näyttäytyy kuntien kotouttamisohjelmissa. Tutkielmani kontekstina toimii yhteiskunnallinen ilmapiiri, jolla viitataan poliittisiin linjauksiin, jotka vaikuttavat ja ilmentyvät olennaisesti myös kotouttamisohjelmien tavoitteiden taustalla. Tutkielmani aihe sijoittuu rakenteellisen sosiaalityön alueelle. Rakenteellisten seikkojen ja yhteiskunnallisen tunteminen, kriittinen tarkastelu ja jäsentäminen ovat olennainen osa sosiaalityötä, koska yhteiskunnallinen ilmapiiri vaikuttaa ja näkyy myös käytännön sosiaalityön arjessa. Sosiaalityö on muutakin kuin virastoissa tehtävää asiakas- ja kirjaamistyötä. Oman kokemukseni mukaan usein kuitenkin rakenteellinen sosiaalityö ja rakenteisiin vaikuttaminen jäävät taka-alalle. Sosiaalityön kannalta tutkimuksen aihe on hyödyllinen, koska osa kotoutumisen palveluista kuuluu kunnan sosiaalityön vastuulle. Tutkielman aihe on kuitenkin hyödyllinen muidenkin kuin vain varsinaisten kotoutumispalveluiden kannalta, joissa tavataan maahan muuttaneita ja vieraskielistä väestöä.

Käytän aineistonani viiden eri kunnan, Helsingin, Vantaan, Espoon, Turun ja Tampereen viimeisimpiä kotoutumisohjelmia. Valitsin tarkasteluuni juuri näiden kaupunkien kotouttamisohjelmat, sillä maahanmuuttajat usein asettuvat isompiin kasvukeskuksiin (Juopperi, 2019). Ulkomaalaistaustaisista suurin osa asuu erityisesti sisemmillä kaupunkialueilla, joissa heidän osuutensa oli vuonna 2017 jo liki 12 prosenttia. Vuonna 2019 Helsinki, Vantaa, Espoo, Turku ja Tampere lukeutuivat ulkomaalaistaustaisten yleisimpien asuinkuntien joukkoon (Sisäministeriö, 2021). Helsingin seudulla vieraskielisten määrä oli vuonna 2019 noussut noin 14 prosenttiin, kun se 1990-luvulla oli vielä prosentin verran. Espoossa vuonna 2019 ensimmäisen luokan aloittaneista lapsista melkein neljäsosa oli vieraskielisiä. Vuodelle 2035 arvio Helsingin seudun vieraskielisten asukkaiden osuudesta on neljännesosa. (Valtioneuvoston julkaisu 2021.) Vuonna 2021 Suomen väestöstä ulkomaalaistaustaisia oli hieman alle 470 000 eli 8,5 prosenttia, ja ulkomaalaistaustaisista yli puolet asui Uudellamaalla (Tilastokeskus, 2022).

Sosiaalityön kannalta tutkimuksen aihe on hyödyllinen, koska osa kotoutumisen palveluista kuuluu kunnan sosiaalityön vastuulle. Tutkielman aihe on kuitenkin hyödyllinen muidenkin kuin vain varsinaisten kotoutumispalveluiden kannalta, joissa tavataan maahan muuttaneita ja vieraskielistä väestöä. Sosiaalityön luonnetta kuvaa ihmisläheisyys ja vahva eettisyys. Aulikki

Kananoja (2017, s. 169) kirjoittaa, että arvot ovat olennainen osa myös sosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää. Sosiaalityön arvot ovat pysyneet melko samoina pitkin historiaa, vaikkakin niiden esittämisen tavat ovat eläneet yhteiskunnan ja ammatin kehityksen mukana. (mts. 169).

Yksi esimerkki sosiaalityöntekijöiden ammatin määritelmästä on IFSW:n (2014) sosiaalityöntekijän ammatin yleinen määritelmä, joka tuo esille muun muassa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia lisäävät rakenteet. Tässä määritelmässä korostuu käytäntö ja akateemisuus, sekä ihmisoikeuksien ja erilaisuuden kunnioittaminen ja hyvinvoinnin lisääminen.

“Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledges, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing. The above definition may be amplified at national and/or regional levels.”
(IFSW 2014.)

Stephen M. Rosen (2003, s. 198) mukaan sosiaalityön tehtävänä on pyrkiä poistamaan kärsimystä aiheuttavia yhteiskunnallisia elementtejä ja syrjäytymistä säilyttäviä kulttuurisia tiloja sekä helpottaa niiden vaikutuksia mahdollisuuksiensa mukaan. Sosiaalityön tehtävät vaativat sosiaalipolitiikan ja koko väestön tarkastelua sellaisella sosiaalihistoriallisella tavalla, joka aiheuttaa haavoittuvia ja syrjäytyneitä väestöryhmiä. Erilaisten taloudellisten ja poliittisten päätösten seurauksia suhteessa haavoittuvassa asemassa olevien ja syrjäytyneiden väestöryhmien terveyteen ja hyvinvointiin, on arvioitava. Tällaisen tehtävän omaksuminen vaatii erityistietoja ja -taitoja. (mts. 198.) Tämä määritelmä siis korostaa sosiaalityöhön kuuluvan yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttamisen ja kantaa ottamisen sekä lisäksi vaatimuksen toimia haavoittuvassa asemassa olevien tukena ja heidän äänenään.

Valitsin aiheekseni onnistuneen kotoutumisen johtuen kiinnostuksestani kotoutumista ja yhteiskunnallisia teemoja kohtaan. Tutkielmani aihepiiri on mielestäni tärkeä, sillä kuntien kotouttamisohjelmiin liittyvä tutkimus on melko vähäistä. Käytän tutkielmassani vaihtelevasti asiayhteyden mukaan sekä kotoutumisen että kotouttamisen käsitteitä, joita käytetään prosessista tällä hetkellä Suomessa (esim. Saukkonen, 2013, s. 86).

Aihe on jo vuosia ollut ajankohtainen, sillä maahanmuutto ja sen pohtiminen esimerkiksi sen kannalta, mikä on hyvää kotoutumista, on ollut jo vuosia esillä julkisessa keskustelussa ja jatkuu ajankohtaisen Ukrainan tilanteen huomioiden varmasti pitkään. Vuonna 2022 tehdyn Sisäministeriön arvion mukaan, vuonna 2023 Ukrainasta Suomeen voi tulla riippuen sotatoimien jatkumisen kestosta 30–40 000 henkilöä hakemaan kansainvälistä suojelua Ukrainan sodan vuoksi (Sisäministeriö, 2022).

Maisterintutkielmani etenee ensin johdannon kautta teorialukuun. Tutkielmani koostuu viidestä pääluvusta. Toisessa luvussa käsittelen tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä ja tarkastelen suomalaisen yhteiskunnan kehitystä erityisesti hyvinvointivaltion ja New Public Managementin osilta. Tämän jälkeen siirryn kolmanteen lukuun, jossa käyn läpi tutkimuksen metodologista osiota. Esittelen tutkimustehtäväni sekä tutkimustani ohjaavan tutkimuskysymyksen. Kuvaan aineistonanalyysiani laadullisen aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Lisäksi pohdin tutkielmani toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä sekä omaa positiotani tutkijana. Luvussa neljä esittelen tutkimukseni tulokset. Päätän tutkielmani viidennen luvun johtopäätöksiin ja pohdintaan.

2 Keskeiset käsitteet, aikaisempi tutkimus ja yhteiskunnallinen konteksti

Tässä luvussa käsittelem ensin maahanmuuttoa, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä, ja niihin liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Lisäksi käsittelem yhteiskunnallista kontekstia erityisesti tarkastellen hyvinvointivaltion kehityskulkua 1940-luvulta tähän päivään, sekä New Public Managementia.

2.1 Maahanmuutto Suomeen

Suomen maahanmuuttopolitiikan historia johtaa pakolaispolitiikkaan ja pakolaisten vastaanottoon. Suomi ei ollut kansainvälisen muuttoliikkeen kohdemaana pienen maantieteellisen kokonsa ja etäisen sijaintinsa vuoksi. Lisäksi Suomi on kansantaloudeltaan ja väestöltään katsottuna pieni maa. Suomesta lähdettiin pikemmin toisiin maihin kuin se otti vastaan muista maista muuttavia. Maahanmuuttajien määrä kuitenkin lisääntyi kylmän sodan päättyttyä, vaikka edelleen määrä on pieni moniin muihin Euroopan maihin verrattuna. Syyt Suomeen tulolle ovat moninaiset: perhe- ja ihmissuhdeperustaiset syyt, pako vainotuksi tulemisen vuoksi, työn ja toimeentulon etsimiseksi sekä opiskelun ja pätevoitymisen vuoksi. (Martikainen, Saukkonen & Säävälä, 2013, s. 14.) Pakolaishuollon käsite oli käytössä 1970–80-luvuilla, jonka jälkeen puhuttiin pakolaisten ja inkeriläisten vastaanottamisesta, ja tänä päivänä käsitteenä on maahanmuuttajien kotoutuminen. Kotoutumis-termi otettiin käyttöön vuonna 1996 korvaamaan integraatio-termi, kun laki koskien maahanmuuttajien integraatiota ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa oli valmisteilla. (Heikkinen & Lumme-Sandt, 2014, s. 169.)

Ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt globalisaation myötä. Vuonna 2021 Suomen väestöstä oli ulkomaalaistaustaisia hieman alle 470 000 eli 8,5 prosenttia. Kansainvälisellä muuttoliikkeellä viitataan miljooniin yksilöihin, jotka muuttavat jälkeläistensä kanssa maasta toiseen (Martikainen, Saukkonen & Säävälä 2013, s. 13). Maailmanlaajuisesti 89,3 miljoonaa ihmistä pakenee vainoa, sotaa ja väkivaltaisuuksia. Lasten osuus pakolaisista on noin 36,5 %. (Euroopan parlamentti 2022.) Vuonna 2015 turvapaikanhakijoita saapui tähän mennessä suurin määrä, 32 476, Suomeen

ja mediassa kuvailtiin tilannetta aaltona tai kriisinä. Vuonna 2015 saapuneiden turvapaikanhakijoiden runsas määrä ei vaikuttanut verrattain pieniin pakolaismääriin, koska suurin osa 32 476 turvapaikanhakijasta ei saanut oleskelulupaa tiukentuneen maahanmuuttolainsäädännön takia. Turvapaikanhakijoiden määrä oli noin 16 prosenttia kaikista Suomeen muuttaneista vuonna 2016. (Hiitola & Peltola 2018, s. 7.) Vuonna 2022 alkaneen Ukrainan kriisin vuoksi maasta on lähtenyt 7,9 miljoonaa pakolaista Eurooppaan, ja 4,9 miljoonaa Ukrainan pakolaista on rekisteröity tilapäiseen suojeluun tai muuhun vastaavaan kansalliseen suojelujärjestelmään Euroopassa (Operational Data Portal - UNHCR 2023).

Maahanmuuttoon liittyy keskustelu siitä, onko tarpeen eritellä maahanmuuton syitä vapaaehtoiisiin ja pakottaviin syihin. Eveliina Lyytinen (2019, s. 17) esittää, että maahanmuuton syissä on nähtävissä jako vapaaehtoisuuteen perustuvaan muuttoon ja pakottaviin syihin jättää kotimaan. Toiseen maahan muuttaminen esimerkiksi seurustelukumppanin tai opiskelun takia ovat vapaaehtoisia valintoja, kun taas sota tai vainotuksi tuleminen omassa kotimaassa pakottavat jättämään kotimaan turvattomuuden vuoksi. Nykyajan pakkomuutto (eng. forced migration) johtuu pitkittyneistä, monisyisistä kriiseistä. Lisäksi luonnonkatastrofit ja ilmastonmuutos ovat ihmisten liikkuvuuden taustatekijöitä. Pakkomuuttojen moninaiset syyt sekä muuttomatkojen vaihtelevaisuus vaikeuttavat pakkomuuton ymmärtämistä. Pakkomuuttajien ja vapaaehtoisesti muuttavien tarpeet usein eroavat toisistaan, sillä pakkomuuttajien täytyy jättää kotinsa ja muuttaa toiseen valtioon tai toiselle paikkakunnalle kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa sisällä. Pakon edessä tapahtuvaa muuttoa heijastaa samanaikaisesti inhimillinen hätä ja uudet mahdollisuudet. (mts. 17.)

Toisaalta mustavalkoinen jako vapaaehtoisuuteen ja pakottaviin syihin muuttaa on kohdannut kritiikkiä. Jane McAdam (2014, s. 33–34) kuvaileekin muuttoliikettä normaalina ja luonnollisena ratkaisuna luonnonkatastrofeihin ja ympäristömuutoksen asteittäisiin vaikutuksiin. Joissakin yhteyksissä, esimerkiksi Tyynenmeren saarilla, liikkuvuus on osa sekä historiallista että nykyistä kokemusta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että muuttaminen olisi aina vapaaehtoista, mutta sitä ei myöskään tulisi automaattisesti patologisoida. (mts. 33–34.)

Marta Bivand Erdal ja Ceri Oepfen (2018, s. 985) kysyvät artikkelissaan, ymmärretäänkö vapaaehtoisuus täysin vapaana valintana monista vaihtoehdoista vai ymmärretäänkö se vähiten huonoimman vaihtoehdon valitsemisena rajatuista tai käytännössä olemattomista vaihtoehdoista.

Osa ihmisistä saattaa valita maahanmuuton silkasta liikkumisen ilosta, seikkailun vuoksi ja nähdäkseen maailmaa, mutta suurin osa valitsee maahanmuuton, koska muuton toiseen paikkaan uskotaan johtavan heidän ja perheidensä elämäntilanteiden paranemiseen. Elämäntilanteen paraneminen voi tarkoittaa erilaisia asioita, kuten parempaa työtä, perheen lähellä olemista, sota-alueelta pakenemista tai parempia sääolosuhteita. Näin ollen lähtökohta maahanmuuttoon liittyvän tahdon ymmärtämiselle on potentiaalisten muuttajien käytössä olevien vaihtoehtojen määrä ja laatu, mikäli yksilöt pysyvät sen hetkessä asuinmaassa. (mts. 985.) Toisin sanoen, missä määrin maahanmuuttajat pystyvät nauttimaan kohtuullisesta elämänlaadusta sen hetkessä asuinmaassa muuttamatta? Mikäli vastaus tähän kysymykseen olisi, että ”ei ollenkaan”, voisi maahanmuuton käsittää vähemmän vapaaehtoisena, kun taas vastaus ”jossakin määrin” vaikuttaisi enemmän maahanmuuton vapaaehtoisuudelta. Käsitykset sopivista vaihtoehdoista ja ”kohtuullisesta elämänlaadusta” sekä vaihtoehtojen välttämättömyydestä, ovat subjektiivisia. Siten maahanmuuton jako vapaaehtoisuuteen ja pakkomuuttoon ei ole niin selkeä tai yksiselitteinen, vaan siihen sisältyy paljon subjektiivisia kokemuksia ja siten kahtiajako ei ole välttämättä toimiva tai sitä on vähintään hyvä tarkastella myös kriittisesti. (mts. 985.)

Maahanmuuton syiden mustavalkoisen kahtiajaon lisäksi myös maahanmuuttokeskustelussa usein korostuva kriisikeskeinen näkökulma on osin kyseenalainen. Kuten myös edellä on nähtävissä, maahanmuutosta puhuttaessa korostuu erilaisten kriisien vaikutus ja olemassaolo, kuten luonnonkatastrofit ja humanitääriset syyt. McAdam (2014, s. 44) kyseenalaistaa tätä kriisin ja maahanmuuton käsitteiden yhdistämistä, sillä sen kautta luodaan herkästi vaikutelmaa siitä, että muuttoliike itsessään olisi kriisi ja tällöin lähtömaiden olosuhteet, joista ihmiset muuttavat toiseen maahan, jäävät huomioimatta kriisinäkökulmasta.

Termi maahanmuuttaja viittaa yleensä yleisesti kaikkiin toisesta maasta uuteen maahan muuttaneisiin, riippumatta muuton syistä. Merja Aniksen (2017, s. 320) mukaan maahanmuuttajia yhdistävä tekijä on ainoastaan muutto Suomeen jossakin vaiheessa elämää. Suurin osa maahanmuuttajista muuttaa Suomeen lähialueilta, kuten Ruotsista, Virosta ja Venäjältä (mts. 320). Lyytinen (2019, s. 18) määrittelee turvapaikanhakijan tarkoittavan henkilöä, joka on saapunut toiseen maahan aikomuksenaan hakea pakolaisasemaa, jonka hän saa, mikäli hänelle myönnetään kansainvälisen suojelun perusteella annettu oleskelulupa. Kiintiöpakolaisilla Lyytinen (mts. 18) viittaa henkilöihin, jotka ovat saaneet YK:n pakolaisjärjestön toimesta pakolaisstatuksen jo

ensimmäisessä turvapaikanhakumaassa. Heidät on kuitenkin sijoitettu uudelleen toiseen maahan, koska kotoutuminen kyseiseen maahan ei ole ollut mahdollista (Lyytinen 2019, s. 18).

Kananoja (2017, s. 320) määrittelee pakolaisen tarkoittavan henkilöä, joka on lähtenyt kotimaastaan humanitääristen syiden pakottamana ja on kansainvälisen suojelun piirissä. Pakolaisstatuksen saa siis kansainvälisen suojelun perusteella myönnetyn oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija. Humanitäärisiä syitä lähtömaasta pakenemiselle voivat olla esimerkiksi sota tai vainotuksi tuleminen kotimaassa.

Tilastokeskus määrittelee maahanmuuttajan olevan ulkomaalaistaustainen. Ulkomaalaistaustainen tarkoittaa henkilöä, jonka molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt muualla kuin Suomessa. (Tilastokeskus 2022.) Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee maahanmuuttajan olevan henkilö, joka oleskelee muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnetyllä luvalla tai jonka oleskeluoikeus on rekisteröity taikka jolle on myönnetty oleskelukortti (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010).

Pasi Saukkonen (2020, s. 23) sen sijaan esittää argumentin, jonka mukaan Suomessa syntyneitä ja Suomessa asuvia henkilöitä ei tulisi määrittää maahanmuuttajiksi. Tilastokeskus siirtyi vuonna 2012 määritelmään, jossa myös maahanmuuttajina Suomeen tulleiden vanhempien ja siten Suomessa syntyneet lapset ovat maahanmuuttajia, onkin ongelmallinen, tiukan syntyperään pohjautuvan jaottelun takia (mts. 23). Tilastokeskuksen määritelmä on myös oman näkemykseni mukaan leimaava, sillä mikäli henkilö on syntynyt Suomessa, voisi katsoa hyvin luonnolliseksi, että hän on suomalainen, eikä maahanmuuttaja, vaikka hänen vanhempansa olisivatkin maahanmuuttajia. Tällainen määritelmä osaltaan asettaa maahanmuuttajataustaiset, Suomessa syntyneet henkilöt epätasa-arvoiseen asemaan, ja osaltaan luo jakoa ”meihin” ja ”muihin”.

Maahanmuuttaja-termi on muutoinkin kyseenalainen, eikä sitä käytetä kaikista maahanmuuttajista, riippuen esimerkiksi muuton syistä. Liza Müggen ja Marleen van der Haarin (2016, s. 77) mukaan maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikan muotoilu on välttämättömästi sidottu maahanmuuttajien nimeämiseen erontekojen kautta. Kategoriat muodostavat politiikalle perustan, mikä muodollisesti määrittelee, ketkä ovat haluttuja ja ketkä eivät ole haluttuja, ja sitä kautta syntyy määritelmä siitä, ketkä tarvitsevat kotouttamista ja ketkä eivät. Maahanmuuttajia ei siten voida tarkastella homogeenisenä ryhmänä. Eroavaisuudet paikantuvat niin maahanmuuton

motiiveihin, esimerkiksi työn, turvapaikan hakemisen tai perheenyhdistämiseen, kotimaahan, esimerkiksi siihen, onko kyse länsimaasta vai muusta, sekä sukupuoleen ja etnisyyteen. (mts. 77.)

Vaikka yleisessä keskustelussa Euroopan maihin saapuvista pakolaisista käytetään ilmiön massiivisuutta ilmentäviä termejä, kuten pakolaisaalto tai pakolaiskriisi, maailman mittakaavasta pakolaisuutta tarkastellessa tällainen terminologia osoittautuu liioitteluksi tai ilmiön tarkasteluksi vain Euroopan näkökulmasta. Tällä hetkellä eniten pakolaisia on Turkissa, Kolumbiassa, Pakistanissa, Ugandassa ja Saksassa. Maailman pakolaisista vain 17 % on kehittyneissä maissa (Euroopan parlamentti, 2022).

Huolimatta maahanmuuttajien virallisesta määritelmästä, on tärkeää huomioida yhteiskunnalliset mielipiteet ja suhtautumistavat, joita maahanmuuttajat kohtaavat. Karkeana esimerkkinä, valkoihoinen Saksasta Suomeen muuttaneen insinöörin kokemusmaailma Suomessa on luultavasti hyvin erilainen ja hän joutuu kohtaamaan arkielämässään vain vähän, jos ollenkaan, rasismia. Syyriasta paenneella pakolaisena Suomeen saapuneella henkilöllä arkielämän kokemus syrjinnästä ja rasismista on varmasti hyvin toisenlainen. Rodullistetut kategoriat eli ulkoisten seikkojen perusteella tehtävät luokittelut ovat muuttumattomia ja poissulkevat jotkut ihmiset jatkuvasti (Huttunen, 2004, s. 149).

Eri kansoja ja kulttuureita, ”meitä ja ”muita”, ”valkoisia” ja ”ei-valkoisia” määrittävien kahtiajakojen esille tuomisen historia ulottuu kauas. Rodun diskurssi on vanha, mutta ajan myötä uusia piirteitä ajan mittaan saanut käsite, joka on muovannut kulttuurisen arkiston, josta ihmiset omaksuvat merkityksiä joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Rodullistamisen prosesseissa nämä merkitykset liitetään joihinkin ihmisiin. Tällöin rasistisissa esitystavoissa ”rotu” ei ole aina selkeästi näkyvissä. (Rastas, 2005, s. 86.) Rastas (mts. 95–96) jatkaa, etteivät ”valkoinen” ja ”ei-valkoinen” ole toisiinsa verrannollisia luokitteluja rodullistettuja yhteiskunnallisia suhteita tarkasteltaessa. Tässä yhteydessä on tärkeää huomioida luokittelujen sosiaalinen status ja mahdollisuuksien määrittämät valtasuhteet. Erilaiset ryhmät ovat taistelleet sen puolesta, että tulisivat määritellyiksi ”valkoisina” päästäkseen alistetusta asemasta parempaan asemaan. Vaikka voidaan väittää, että myös ”valkoiset” voivat kohdata rasismia ”ei-valkoisten” osalta, on kuitenkin huomionarvoista pohtia, miten paljon ja millaisissa kohtaamisissa rasismia esiintyy, ja mitä mahdollisuuksia eri ryhmillä on vastustaa kohtaamaansa rasismia. (mts. 95–96.) On siis olennaista huomioida todellisuus, jossa elämme, eli myöntää se, että ihonväri vaikuttaa siihen, miten ihminen

tulee kohdatuksi arkielämässään. Rodullistamisen kysymykset tuovat esille eri taustoista lähtöisin olevien maahanmuuttajien erilaiset arkisen elämän todellisuudet, millaisia ennakkoluuloja he mahdollisesti saattavat kohdata tai vastaavasti ovat kohtaamatta.

Ukrainan sodan myötä keskustelu maahanmuuttajien, erityisesti turvapaikanhakijoiden rodullisista arvojärjestyksistä on noussut keskusteluun. Siirtolaisuusinstituutin lausunnossa (04.03.2022) todetaan, että jopa eräät aiemmin vastustavalla asenteella turvapaikanhakijoita ja pakolaisia vastaanottaneet EU-maat ovat suhtautuneet Ukrainan pakolaisiin päinvastaisin, hyväksyvin asentein. Esimerkiksi Suomessa osa turvapaikanhakua kyseenalaistavista tahoista ovat osoittaneet solidaarisuutensa. Kaikki auttaminen on välttämätöntä, mutta on arveluttavaa, kuinka erilaista kohtelua Euroopan ulkopuolelta saapuneet turvapaikanhakijat ovat Euroopassa ja Suomessa saaneet osakseen. Rodullistetut hierarkiat ilmenevät viime aikojen julkisessa ja poliittisessa keskustelussa. Poliittiset tavoitteet tai virheelliset hierarkiat eivät saa säädellä pakolaisten suojelua. (Siirtolaisuusinstituutti 2022.)

Huttusen (2004, s. 138–139) mukaan muun muassa sukupuoli, kansallinen ja kulttuurinen tausta, ikä, koulutus ja maahantulosityt luovat eroja maahanmuuttajan luokitukseen kuuluvien ihmisten välille. Siitä huolimatta määrittäminen maahanmuuttajaksi karkottaa yksilöllisyyden sekä eroihin että luokitukseen säilytetty tieto saa maahanmuuttajat vaikuttamaan yhdenmukaiselta luokituksen edustajilta, ei yksilöiltä. Suomeen tulleiden kokemukset luokittelujen marginalisoimisesta ovat erilaisia, ja heillä on erilaisia keinoja ja edellytyksiä käsitellä suhdettaan näihin luokitteluihin ja niistä kumpuaviin olosuhteisiin. Perusteellinen jaottelu suomalaisiin ja ulkomaalaisiin tai maahanmuuttajiin pitää sisällään myös entisestään tarkemman erontekojen kokonaisuuden. Eri näköiset, eri sukupuolta olevat ja eri maista tulevat maahanmuuttajat oletetaan toisistaan eroavaisiksi ja näiden erontekojen perusteella heidät voidaan eri tavoin hyväksyä tai heihin suhtaudutaan epäillen suhteessa suomalaiseen kulttuuriseen ytimeen ja siihen kuulumiseen. Maahanmuuttajataustaiset ihmiset joutuvat määrittämään mielipiteensä näihin oletettuihin piirteisiin, kun he neuvottelevat kuulumisestaan suomalaisessa arjessa. (mts. 138–139.)

Toisaalta on tärkeää pohtia, mitä oikeastaan on suomalainen kulttuuri. Sauli Puukari ja Vesa Korhonen (2013, s. 36) väittävät Suomen olleen pitkään suhteellisen yksikulttuurinen maa, jossa eri kulttuureita ei ole totuttu kohtaamaan verrattuna useaan muuhun maahan. Kuitenkin tällainen väite Suomen yksikulttuurisuudesta on harhaanjohtava, sillä se poissulkee Suomen pitkäaikaiset

etniset vähemmistöt. Näitä niin sanottuja perinteisiä tai kansallisia etnisiä vähemmistöjä ovat alkuperäiskansa saamelaiset, romanit, juutalaiset ja tataarit. (Pitkänen, 2006, s. 18–19.)

Valtioneuvoston kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeita koskevan selonteon (2021) mukaan maahanmuuttajien tilanteet eroavat laajasti toisistaan niin työllisyyden, hyvinvoinnin kuin osallisuuden toteutumisen suhteen. Eroavaisuudet ilmenevät sekä yksilöittäin, että myös taustamaaryhmän ja maahanmuuton syyn perusteella. Maahanmuuttajien heterogeenisyydestä huolimatta maahanmuutto näyttäisi liittyvän entistä vahvemmin laajempiin eriarvoisuutta edistäviin prosesseihin, kuten eroihin työmarkkinoita, koulutusta, terveyttä, asumista ja tuloja koskien. Eriarvoisuutta karsivat käytännöt yhteiskunnan eri osa-alueilla toimivatkin siten kotoutumisen tukena, ja kotoutuminen edistää maahanmuuttajien yhdenvertaisuutta. (Valtioneuvoston julkaisuja 2021, s. 27)

Maahanmuuton hyödyistä puhutaan erityisesti työvoiman saamisen kautta. Esimerkiksi Kuntaliitto (2020) on painottanut, että osaava työvoima maahanmuuton myötä palveluissa ja hallinnoissa sekä yrityksissä tuo kuntiin vireyttä. Maahanmuutto tuo kunnille työvoimaa sekä on hyödyllinen osaamispuhjan vahvistamisen kannalta. Kunta-alalla työskentelee noin 420 000 henkilöä. Kunta-alalla on merkittävä tarve saada ammattitaitoista työvoimaa, sillä vuoteen 2025 mennessä noin puolet kunnallisesta henkilöstöstä jää eläkkeelle. Erityisesti terveydenhuollon, sosiaalitoimen ja koulutoimen ammattitehtävissä on tällöin suuri henkilöstötarve. Suurimmissa kaupungeissa väestönkasvun myötä myös henkilöstön tarve kasvatusta- ja opetustoimessa lisääntyy. Sama ilmiö on huomattavissa myös vanhustenhuollossa. Elinkeinoelämän keskusliiton (2022) yhtenä tavoitteena on se, että Suomen on lisättävä työperäistä maahanmuuttoa helpottaakseen työelämän osaamisvajetta ja yritysten rekrytointiongelmia. Työn kerrotaan olevan ”parasta kotoutusta”.

2.2 Kotoutuminen ja hyvinvointivaltion kansalaisuus

2.2.1 Kotoutuminen ja kotouttaminen

Eri maat noudattavat omaa kotoutumispolitiikkaansa. Suomessa kotoutumista ohjaa Laki kotoutumisen edistämisestä. Lain tarkoituksena on maahanmuuttajien kotoutumisen ja suomalaisen yhteiskunnan toimintaan osallistumisen mahdollisuuksien tukeminen ja edistäminen. Lisäksi tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden sekä rakentavan vuorovaikutuksen edistäminen eri väestöryhmien välillä kuuluu lain tavoitteisiin. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.) Yhdenvertaisuuden ja syrjinnän ehkäisijänä toimii yhdenvertaisuusvaltuutettu. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomaisena. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu.)

Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee kotoutumisen maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutuksellisenä kehityksenä, jonka tavoitteena on yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen antaminen ja samalla oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisen mahdollisuuksien tukeminen. Kotouttaminen taas on lain mukaan viranomaisten ja muiden tahojen toimintaa, jolla kotoutumista edistetään ja tuetaan. Kotoutuminen on siis tavoite, joka kohdentuu maahan muuttaneisiin ja kotouttaminen kuvastaa julkisen hallinnon toimia, joilla tätä kotoutumisen tavoitetta tuetaan. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.) Työ- ja elinkeinoministeriön kotoutumisen osaamiskeskuksen ylläpitämällä Kotoutuminen.fi- sivustolla (2021a) kotoutuminen määritellään yhteiskunnan kanssa vuorovaikutteiseksi maahanmuuttajan yksilölliseksi prosessiksi, jossa maahanmuuttajan osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo yhteiskunnassa vahvistuvat. Kotoutumisen ehtona on myös oma aktiivisuus, yhteiskunnan hyväksyntä sekä sen kehittäminen viranomaisten ja muiden toimijoiden yhteistyössä.

Kotouttamisen ja kotoutumisen erot tulevat hyvin näkyviksi lainsäädännön kautta. Vuonna 1999 laadittiin Suomen kotouttamislaki, joka oli ensimmäinen erillinen laki, joka koski turvapaikanhakijoiden vastaanottoa ja maahanmuuttajien kotouttamista tukevia toimia. Vuonna 2010 lainsäädäntöä alettiin uudistamaan nopealla tahdilla, ja uusi laki kotoutumisen edistämisestä

(1386/2010) tuli voimaan jo vuoden 2011 syyskuussa. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010; Saukkonen, 2020, s. 71–72.) Näiden lakien terminologian muutoksessa, kotouttamislaki ja kotoutumislaki, näkyy siis suunnanmuutos siinä, kenen vastuulle kotoutuminen katsotaan kuuluvaksi. Nykyisen lain mukaan ensisijainen vastuu on maahanmuuttajalla, ei suomalaisella yhteiskunnalla palvelujärjestelmineen. Toisaalta käsitteellisen muutoksen kotouttamisesta kotoutukseksi voi nähdä myös positiivisessa valossa, sillä kotoutuksen voi nähdä antavan maahanmuuttajalle itsenäisen toimijuuden, jolloin hän ei ole vain passiivisena toiminnan kohteena. On myös mielenkiintoista, että vaikka lainsäädännössä nimi on muutettu kotouttamisesta kotoutukseksi, käytetään kuntien kotoutusta edistävästä ohjelmista edelleen kotouttamisohjelmat-termiä.

Kansalliset kotoutumisohjelmat ovat yksi esimerkki laajemmasta kotoutumisen käytäntöjen kategoriasta, joka koskee maahanmuuttajia ja käsittelee eri aiheita, sisältäen työmarkkinoille pääsyn, kansalaisuuden, pitkäaikaisen oleskelun, perheenyhdistämisen, koulutuksen, poliittisen osallistumisen ja syrjinnän. Sen lisäksi, että kansalliset kotoutumisohjelmat kohdentuvat siirtolaisiin ja heidän lapsiinsa, monien käytäntöjen, kuten syrjinnänvastaisten lakien tavoitteena on pyrkiä varmistamaan vastaanottavan yhteisön kyvyn mahdollistaa maahanmuuttajien kotoutumisen. (Onasch, E. & Weide, M., 2013, s. 177.)

Kunnan kotouttamisohjelman tulisi tuoda näkyviin valtakunnallisia aiheita, jotka ovat esillä Valtion kotouttamisohjelmassa (VALKO). VALKO koostetaan hallituskausittain, ja sen tavoitteena on edistää hallitusohjelman kotouttamiseen liittyviä aiheita. Hyvän kotouttamisohjelman perusteita ovat sekä kuntastrategiassa että valtion kotouttamisohjelmassa tärkeiksi katsottujen aiheiden edistäminen kuntatasolla. Kotouttamisohjelman on tarkoituksena toimia ohjenuorana kunnassa toimiville kotoutumista edistäville tahoille. (Kotoutuminen.fi., 2021b)

Kotoutumisen keskeinen kulmakivi on maahanmuuttajan sopeutuminen kuntalaiseksi. Kuntien kotouttamisohjelmat pohjautuvat kunkin kunnan käyttämiin ulkomaalaispolitiikan päämääriin, sekä kunnan tai kaupungin yleisiin toimintasuunnitelmiin, erityisesti maahanmuuttajien kotoutumista koskevaan toimintasuunnitelmaan. Kotoutuslain yleis- ja yhteensovittamisvastuun mukaisesti kunnan velvollisuutena on tarjota asuinpaikan ja kunnallisten palvelujen mukaisesti kotoutumista tukevia toimia, kuten edistää kotouttamista ja tarkkailla sen onnistumista.

Kotouttamisohjelman muodostamisessa tulisi huomioida kaikki maahanmuuttajaryhmät. Kuntien tulisi myös huomioida valtavirtaistamisen perusajatus menettelyissään ja toteuttaa kansainvälistymistä, maahanmuuttajia ja kotouttamista arkisena osana paikallistason aktiviteetteja. Kotouttamisohjelman laatiminen takaa pakolaisia vastaanottaville kunnille tuen, ja valtio korvaa kunnille kotouttamisesta johtuvia kuluja osittain laskennallisuuteen perustuen, osin todellisiin kuluihin perustuen. (Heikkinen & Lumme- Strandt, 2014, s. 170.)

Kunnanvaltuuston on hyväksyttävä kotouttamisohjelma ja tarkistaa se vähintään neljä kertaa vuodessa. Ohjelman suunnittelun ja täytäntöönpanon seurantaan on kunnan aloitteesta osallistuttava myös alueen ELY-keskuksen ja TE-toimiston, Kansaneläkelaitoksen sekä oman toimialansa puolesta myös paikkakunnan tai alueen muiden viranomaisten edustajia. Lisäksi ohjelman suunnitteluun voivat osallistua myös paikalliset maahanmuuttaja-, kansalais-, työntekijä- ja työnantajajärjestöt sekä uskonnolliset yhteisöt. (Saukkonen 2020, s. 96–97.)

Maahanmuuttoa on tutkittu viime vuosikymmeninä jonkin verran maahanmuuton lisääntymisen myötä, mutta varsinaiseen kotoutumiseen liittyvä tutkimus on vielä melko vähäistä. Eri alan viranomaisten suhtautumista ja kykyä monikulttuuriseen työhön on tutkittu jonkin verran (esim. Hammar-Suutari 2006; Pitkänen & Kouki 1999). Kotouttamisohjelmia on Aira Kurtin (2010, s. 6) mukaan tutkittu varsin vähän millään tieteenalalla. Kurtti (2010) tutkii sosiaalityön lisensiaatin työssään maahanmuuttajien kotouttamispolitiikka. Kuntien kotouttamisohjelmat toimivat tutkielmassa analyysin kohteena, jossa tarkastellaan käsityksiä maahanmuuttajien tarpeista, kotouttamispolitiikan tavoitteita sekä palveluita ja niihin liittyviä kehittämistarpeita. Tutkimuksen tuloksissa maahanmuuttajien tarpeina nousi esille erilainen kieli ja kulttuuri sekä psykosomaattiset ja sosiaaliset vaikeudet. Näiden tekijöiden nähdään aiheuttavan vaikeuksia kotoutumiseen ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Tutkimuksen mukaan kotouttamisohjelmien yleisinä tavoitteina on monikulttuurisuutta edistäviä, elinkeinopoliittisia ja sosiaalipoliittisia tavoitteita. Kotouttamisohjelmien laadinnassa kuului lähinnä virkamiesten ääni, ja esimerkiksi maahanmuuttajien sekä työntekijä- ja työnantajatahojen rooli jäi niukaksi, lähes olemattomaksi.

Laura Koskimies ja Pekka Kettunen (2022) tutkivat kuntien kotouttamisohjelmia koskevassa selvityksessään sitä, millainen rooli kotouttamisohjelmalla on kotoutumista edistävän työn suunnittelussa, käytännön toteutuksessa ja kotoutumisen seurannassa. Selvityksen lopputulema oli, että voimassa oleva laki kotouttamisesta ei anna kunnille tarpeeksi välineitä selvittää

kotouttamisohjelman asemaa, tarkoitusta ja sisältöä. Myös kuntien erilaisuus haastaa yhdenmukaisen ohjeistuksen. (Koskimies & Kettunen 2022.)

Müggen ja van der Haarin (2014, 87–88) eurooppalaista kotouttamispolitiikkaa koskevassa tutkimuksessa nousi esille, että luokittelun prosessit paitsi peilaavat todellisuutta, mutta lisäksi niiden kautta rakentuu identiteettejä sellaisina, kuin ne ymmärretään etnisen enemmistön taholta. Luokittelut lisäksi määrittävät ne käytännöt, joiden kohteeksi maahanmuuttajat joutuvat saavuttuaan. EU:n tasolla kaksiosainen perusluokittelu ovat EU-kansalaiset ja kolmansien maiden kansalaiset, ja tämä luokittelu määrittää sen, ketkä tarvitsevat kotouttamista (kolmansien maiden kansalaiset) ja ketkä eivät (EU-kansalaiset). Vaikka Euroopan kansalaiset eivät ole muodollisesti kotouttamispolitiikan kohteena, Länsi-Euroopan maahanmuuttomaat tekevät epäsuoran jaon ”uusien” ja ”vanhojen” jäsenvaltioiden välille.

Toisin sanoen, kaikki Euroopan sisäiset maahanmuuttajat eivät ole arkielämässään yhtä tasa-arvoisessa asemassa keskenään kuin tilanne näyttäytyy paperilla. Maahanmuuttajat Itä-Euroopan jäsenvaltioista tulevat luokitelluiksi eri tavalla. EU:n ulkopuolelta tulevat muodostavat yleisen kohderyhmän EU-integraatiolle samoin kuin palautus- ja karkottamistoimenpiteille. Ne kolmansien maiden kansalaiset, joilla ei ole vielä laillista oleskelulupaa, ovat etenevissä määrin kasvavan poissulkevan sosiaalipolitiikan ja karkotusten kohteena. Euroopan ja kolmansien maiden kansalaisten hierarkiat tuottavat epäsuorasti ja joskus erityisen suorasti eriarvoista kohtelua kansallisella ja paikallisella tasolla. Jotkut ryhmät, kuten muslimit ovat muita ryhmiä enemmän problematisoituja, ja hierarkiat perustuvat usein identiteettiipiirteisiin, kuten sukupuoleen, luokkaan ja etnisyyteen. (mts. 87–88.)

Kotouttaminen liittyy olennaisesti sosiaalityöhön. Anis (2017, s. 321) jakaa maahan muuttaneiden kanssa tehtävän sosiaalityön vastaanottovaiheessa tehtävään sosiaalityöhön, kotouttavaan sosiaalityöhön ja vastaanottovaiheen sosiaalityöhön. Laki kotoutumisen edistämisestä koskee kaikkia maahanmuuttajia, mutta oikeus kotoutumissuunnitelmaan on lähtökohtaisesti ensisijaisesti vain työttömillä tai työnhakijaksi rekisteröidyillä tai muuten kuin tilapäisesti toimeentulotukea saavilla maahanmuuttajilla. Kotoutumissuunnitelman laatiminen tapahtuu viimeistään kolme vuotta ensimmäisen oleskeluluvan myöntämisestä. Kotoutumissuunnitelman laadinnasta vastaa työvoimaan kuuluvien henkilöiden kohdalla yleensä työvoimavirasto. Sosiaalityö vastaa kotoutumissuunnitelmien laadinnasta heidän kanssaan, jotka eivät ole työvoimapalvelujen piirissä,

kuten kotiäidit, eläkeläiset, lapset ja kokonaiset perheet. Monialainen kunnallinen ja alueellinen yhteistyö sekä yhteistyö kolmannen sektorin toimijoiden, kuten monikulttuuri- ja maahanmuuttajajyhdistysten kanssa on olennainen osa kotouttavaa sosiaalityötä ja kotoutumissuunnitelmien laadintaa. (Anis 2017, s. 322.)

2.2.2 Integraation, monikulttuurisuuden ja kansalaisuuden ulottuvuudet kotoutumisessa

Suomessa kotoutumispolitiikka on integroivaa, mikä tarkoittaa sitä, että kotoutuminen nähdään kahdensuuntaiseksi; se on ikään kuin vuoropuhelua valtaväestön ja maahan muuttaneiden välillä, kuten laissa kotoutumisen edistämisestä todetaan (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Integraatio-termi kuvastaa sitä, että valtaväestö ja maahanmuuttajat sopeutuvat toisiinsa ja eri kielten ja kulttuurien edustajilla nähdään olevan vaikutus koko yhteiskuntaan ja siten muokkaavan sitä. Kotoutumisen voikin siis nähdä toimintana, jossa ainakin tavoitteena on yhteiskunnan jäsenten välinen vuorovaikutus ja toinen toisiinsa sopeutuminen sekä kantaväestöön kuuluvan henkilön että maahan muuttaneen taholta. Integraatiopolitiikan vastakohtana on assimilaatiopolitiikka, joka tarkoittaa puolestaan yhdensuuntaista prosessia. Sen mukaan maahanmuuttajien tulisi luopua omasta kielestä ja kulttuuristaan ja mukautua valtaväestön kulttuuriin ja kieleen. (Saukkonen, 2007, s. 25.)

Vaikka integraation tarkoituksena on kahdensuuntaisuus ja sen tavoitteena on koko yhteiskunnan muuttaminen, on kiinnostavaa pohtia, millaiset roolit kantaväestöön kuuluvilla ja maahan muuttavilla todella ovat ja kuinka integraation kahdensuuntaisuus todellisuudessa toteutuu. Kotoutujalta odotetaan kielen oppimista, työn saantia ja suomalaiseseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin sopeutumista. Kantaväestöön kuuluva taas voi olla passiivinen ja jatkaa elämäänsä kuten ennenkin. Kantaväestöön kuuluva voi valita, haluaako hän esimerkiksi tutustua maahan muuttaneeseen tai ylipäätään, kuinka hän suhtautuu maahan muuttaviin, kun taas maahan muuttaneen on pakko

toimia ja osallistua tiettyihin kotoutumislain nojalla vaadittuihin velvollisuuksiin, jotta hän saavuttaa yhteiskunnan jäsenyyden.

Heikki Kerkkänen (2008) jäsentää kotoutumisen neljänä ulottuvuutena. Ensimmäinen ulottuvuus ilmentää normien mukaista integraatiota yksilö- ja perhe-elämässä. Sillä tarkoitetaan ihmisten yksilöllisessä ajatusmaailmassa ja perheiden yksityiselämän saralla hyväksytyksi katsottujen arvojen, asenteiden ja tietojen sisäistämistä. Kotoutuneen ihmisen voi siis tämän teorian perusteella tunnistaa esimerkiksi siitä, kun hän ei hyväksy tyttöjen ympärileikkausta tai pakkoavioliittoa. Toinen ulottuvuus pitää sisällään normien mukaisen integroitumisen palvelujärjestelmään ja sen käyttäjäksi. Ensisijaisesti tämä tarkoittaa eritoten koulujärjestelmään sekä sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmään sopeutumista sekä niissä asianmukaiseksi sovittujen kykyjen tavoittelemista. Siten esimerkiksi koulumenestyksen eroamattomuus väestöllisestä tavanomaisuudesta ilmentää tämän mukaan kotoutunutta ihmistä. Kolmas ulottuvuus tarkoittaa normien mukaista integroitumista työelämään. Kotoutunut ihminen on joko työllistynyt tai ahkerasti töitä hakeva. Neljäs ulottuvuus on normien mukaista integroitumista kansalaisyhteiskuntaan, eli ihminen määrittyy kotoutuneeksi, kun hän ottaa aktiivisesti osaa kansalaistoimintaan ja -keskusteluun, esimerkiksi yhdistystoiminnan kautta, varsinkin yhteydessä valtaväestöön. (Kerkkänen 2008, s. 25–26.) Tosin on hyvä huomioida, etteivät läheskään kaikki kantasuomalaiset ole mukana yhdistystoiminnassa, ja yhdistyksiä on monia erilaisia.

Karmela Liebkindin ynnä muiden (2004) tutkimuksessa tarkastellaan venäläisten, virolaisten ja taustaltaan suomalaisten maahanmuuttajien kotoutumista Suomessa. Tutkimuksessa tarkasteltiin syrjäytymisriskejä ja akkulturaatiota näistä kolmesta edellä mainitusta maasta tulleiden kohdalla. Tutkimustuloksista ilmeni muun muassa, että venäläisistä suurimman osan ammattiasema oli heikentynyt maahanmuuton vuoksi. Korkeasti koulutettujen etniseltä taustaltaan suomalaisten työllistyminen näyttäytyi myös vaikeana. Lisäksi tutkimuksessa ilmeni, että venäläisten asema työelämässä oli muita tutkimuksen kohteena olevia, eli virolaisia ja etniseltä taustaltaan suomalaisia huonompi. Sosiaalisten verkostojen suhteen ilmeni, että tutkimuksen kohteena olevat maahanmuuttajat olivat sosiaalisesti hyvin integroituneita.

Monikulttuurisuus liittyy läheisesti integraatioon. Monikulttuurisuus-termi on yleisesti käytetty virallisissa yhteyksissä ja valtamediassa. Monikulttuurisuuden käsiteellä voidaan kuvata ”erilaisista taustoista tulevien ja erilaisia kokemuksia keränneiden ihmisten sujuvaa ja

hedelmällistä rinnakkaiseloa” (Juhila 2018, 128). Huolimatta monikulttuurisuus-termin laajasta käytöstä, se on kuitenkin kohdannut paljon kritiikkiä, ja siihen liittyy jännitteitä. Anthias Floya ja Nira Yuval-Davis (1999, s. 113) kirjoittavat monikulttuurisuudesta Iso-Britannian kontekstissa. Monikulttuurisuus jakaa yhteiskunnan hegemoniseen ja yhdenmukaiseen enemmistöön, ja pieniin valtaväestöön sulautumattomiin vähemmistöihin. Näillä vähemmistöillä on omat merkittävästi erilaiset yhteisönsä ja kulttuurinsa, joiden tulee tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi ja periaatteessa ne tulee jättää yksin sen sijaan, että yhteiskunnassa yritettäisiin luoda harmoniset välit valta- ja vähemmistökulttuurien välille. (mts. 113.)

Sosiaalityössä monikulttuurisen osaamisen voi katsoa olevan tarpeellista, vaikka se ei olekaan täysin ongelmaton. Monikulttuurisen osaamisen tarve sosiaalityössä on kuitenkin perusteltavissa monella eri tekijällä. Eettisellä tasolla sitä voidaan perustella yleisiin ihmisoikeuksiin kuuluvalla yhdenkertaisesti kohdelluksi tulemisen oikeudella. Jotta yhdenvertaisuus voi onnistua, vaatii se usein erityistarpeiden huomioimista. Monikulttuurisuuden huomioimiselle yksi peruste on ammatillisuuden lujittaminen. Työskentely ja sosiaalinen kanssakäyminen onnistuvat usein hyvin, kun otetaan huomioon asiakkaiden erilaiset lähtökohdat ja heidän itsensä muodostamat käsitykset eri asioista. Monikulttuurisuuden huomioiminen on lisäksi merkittävää sosiaalityön vaikuttavuuden sekä työhyvinvoinnin kannalta; ensimmäinen seikka mahdollistaa asiakkaille sopivimpiin ratkaisuihin ja tuloksiin asiakkaiden lähtöaseman ja resurssit tiedostavalla työllä, ja jälkimmäinen antaa sopivia työkaluja sosiaalityöntekijälle uupumisen estämiseksi. (Anis, 2013, s. 147–148.)

Derald Wing Sue, Mikal. N. Rasheed ja Janice M. Rasheed (2015, s. 79) määrittelevät monikulttuurisen sosiaalityön sekä auttamisroolina että prosessina, jossa määritellään tavoitteita asiakkaiden elämäkokemusten ja kulttuuristen arvojen mukaisesti. Monikulttuurinen sosiaalityö tiedostaa ihmisen identiteetin yksilöllisen, yhteisöllisen sekä universaalien tason ja tukee universaalien ja kulttuurispesifien toimintatapojen ja roolien hyödyntämistä palveluprosessissa asiakkaiden kanssa sekä tasapainottaa yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä asiakkaiden kohdalla (mts. 79).

Reflektiivisyys ja oman aseman tiedostaminen ovat joidenkin näkemysten mukaan tärkeässä roolissa kulttuurienvälisessä sosiaalityössä. Anna Metteri ym. (2016, s. 28) kirjoittavat monikulttuurisessa sosiaalityössä merkittävintä olevan sosiaalityöntekijän kyky oman toiminnan

arviointiin, mikä liittyy sosiaalityön arvojen, taitojen ja tietojen tarkasteluun. Sosiaalityöntekijän on kyettävä tiedostamaan oma kulttuurinen todellisuutensa, josta hän tarkastelee asiakkaiden asemia (mts. 28). Peter McLaren (1995, s. 50) ehdottaa, että valkoisten ryhmien tulisi tutkia omaa etnistä historiaansa, jotta valkoisuuden kulttuurisia normeja pidettäisiin vähemmän neutraaleina ja yleismaailmallisina. Sosiaaliset normit ovat länsimaissa luotu valkoisuuden ehdoilla, jolloin “muut” etniset ryhmät näyttävät siitä poikkeavina, ikään kuin ulkopuolisina (mts. 50). Huolimatta siitä, että asiakaskunta on sosiaali- ja terveystalveissa ja kouluissa monikulttuurista, edelleen suurin osa heitä kohtaavista ovat niin sanotut kantaväestön edustajat, valkoiset suomalaiset (Hiitola & Peltola, 2020, s. 106).

Johanna Hiitolan, Merja Aniksen ja Kati Turtiaisen toimittamassa kokoelmateoksessa (2018) tarkastellaan maahanmuuttajien kunnioittavaa kohtaamista viranomais- ja auttamistyössä. Teoksessa muuttoliikkeen, sosiaalityön ja viestinnän tutkijat, opettajat ja asiantuntijat eri tieteenaloilta lähestyvät maahanmuuttajien kotoutumista suomalaisen yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän kontekstissa käsitellen muun muassa kieli- ja kulttuuri- sekä yhteiskunnallisia eroja. Tuoretta näkökulmaa kulttuurin merkityksestä sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa tuodaan esille Eveliina Heinon ja Maija Jäppisen (2022) artikkelissa, jossa käsitellään monikulttuurisuuden käsitteellistä muutosta 1990-luvulta tähän päivään. Heino ja Jäppinen (2022) ehdottavat monikulttuurisuuden tilalle laajempaa intersektionaalisuuden käsitettä, mikä tuo monikulttuurisuuden käsitettä monipuolisemmin esiin erilaiset sosiaaliset erot, kuten sukupuolen, iän ja toimintakyvyn.

Kansalaisuuden käsite liittyy maahanmuuttoon ja kotoutumiseen läheisesti. Kansalaisuus voidaan käsittää kahdella eri tavalla, ikään kuin ulkoisesti ja sisäisesti. Tony Addy (2016, s. 28) kirjoittaa kansalaisuuden monimerkityksellisyydestä, että kansalaisuus yleisimmin viittaa lain määrittämään asemaan, ja sen antamiin oikeuksiin, jotka kansalaisuudesta seuraavat missä tahansa kansallisessa yhteydessä ja jotka seuraavat laajemmin muihin laissa määriteltyihin teemoihin, kuten terveyteen, koulutukseen, hyvinvointiin, työmarkkinoihin ja avioliittoon. Kuitenkin kansalaisuus myös liittyy ihmisten kuuluvuuden tunteisiin yhteiskunnassa. Ihmisellä voi olla lain mukainen kansalaisuus, mutta hän ei koe kuuluvansa yhteiskuntaan ja sama voi päteä toisinpäin. Kansalaisuus voi tukea

kuulumisen tunnetta, mikä on tärkeää jokapäiväisessä elämässä. Kulttuuri, yhteys tai elämäntarina voi heikentää kansalaisten kuulumisen tunnetta. (Addy 2016, s. 28.)

Satu Hammar ja Marja Katisko (2016) kirjoittavat kansalaisuuden mukaan ottavista eli inklusiivisista ja ulossulkevista eli eksklusiivisista tasoista. Niiden myötä muodostuu yhteiskuntaan eri tavoin suhteessa olevia ryhmiä, kuten ei-kansalaisia ja osittaisia kansalaisia. Inklusio ja eksklusio sijoittuvat sekä oikeudelliselle että henkilökohtaisten mahdollisuuksien tasolla. Ensimmäiseen tasoon sisältyy laillinen asema valtion jäsenenä, jota kuvastaa passi. Toisen tason kansalaisuus tarkoittaa kansalaisten täysiä ja tasavertaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia, mikä ei kuitenkaan ole itsestään selvä jatkumo ensimmäisen tason edustamalla muodolliselle kansalaisuudelle (Hammar & Katisko 2016, s. 216.) Kansalaisuus on siis muutakin kuin vain Maahanmuuttoviraston maahanmuuttajalle myöntämä todistus siitä, että hän on Suomen kansalainen. Yksilön kuulumisen tunne ja viihtyvyys uudessa kotimaassa ovat yhtä lailla tärkeitä kansalaisuutta määrittäviä tekijöitä.

Arjen kansalaisuuden käsite on sosiaalityön tutkimuksessa esiin nouseva käsite. Eveliina Heino (2018, s. 13) määrittelee venäläistaustaisten maahanmuuttajien arjen kansalaisuuden rakentamista käsittelevässä väitöskirjassaan arjen kansalaisuuden tarkoittavan arjessa tapahtuvan toiminnan ja sosiaalisten suhteiden tärkeyttä. Arjen kansalaisuudessa korostuu rakentuvuus ja intressi toimintaan, koska kansalaisuuden rakentuminen näyttäytyy yksilöllisenä ja paikallisena toimintana. (mts. 13.) Tutkimuksen tulosten mukaan arjen kansalaisuus rakentuu kolmesta osa-alueesta: autonomiasta, tunnustuksesta ja kuulumisesta. Autonomia edellyttää suomen kielen oppimista, työllistymistä sekä toimeentuloturvaetuuksista irti päästäminen. Tunnustus liittyy hyvinvointivaltion sääntöihin ja asumisperustaiseen sosiaaliturvaan sekä yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Tunnustusta luodaan myös tapaamisissa peruspalveluiden työntekijöiden ja valtaväestön kanssa. Kolmas osa-alue kuuluminen, todentuu Suomeen asettautumisena ja kodin perustamisena. (mts. 58.)

Jaana Vuori (2012, s. 235) määrittelee arjen kansalaisuuden käsitteen yksilöiden ja julkisen vallan suhteena: oikeuksiin ja velvollisuuksiin, osallisuuden ja osallistumisen ja yhteiskuntaan kuulumisen kokemuksien mahdollistamiseen. Kansalaisuudella on sekä rakenteellisia että symbolisia aloja. Arjen kansalaisuus on osa myös koko elämänsä Suomessa elävän ihmisen elämää. Kuitenkin prosessina se eroaa maahanmuuttajan arjen kansalaisuuden prosessista, mikäli

se tapahtuu hitaasti ja jos sitä tukee äidinkieli ja kuuluminen valtaväestöön, mikä mahdollistaa varmemman kansalaisuuden kuin siirtolaistaustaisilla tai etniseen vähemmistöön kuuluvilla. Arjen kansalaisuuden käsitteen avulla voidaan tarkastella yksilöiden, yhteisöjen ja julkisen vallan yhteyksiä moninaisina ja toisistaan poikkeavina toimintoina. Arjen kansalaisuus ikään kuin elää jatkuvasti, eikä sitä voi hakea ja saada kuten poliittista kansalaisuutta, oleskelulupaa ja työpaikkaa. Kansalaisuuden käsite huomioi juuri julkisen vallan - valtion ja paikallishallinnon, Suomessa erityisesti kuntien – ja yksilön yhteyteen. (mts. 235.)

2.2.3 Hyvinvointivaltio, New Public Management ja ansaitsevuus

Suomea kuvaillaan usein hyvinvointivaltiona. Hyvinvointivaltio on yksi 1900-luvun merkittävimmistä, tehokkaimmista ja määrätietoisimmista yhteiskunnallisista uudistustoista. Kuten sosialismin ideana, hyvinvointivaltionkin tavoitteena on ollut reilu ja hyvä yhteiskunta. Valtion hyvinvoinnin asettaminen tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi on ollut hyvinvointivaltion päämäärä. Tämä juontaa juurensa toisesta maailmansodasta. Sen aikana ja sen jälkeen haluttiin demokraattisissa maissa irrottautua sotaa käyvän valtion imagosta. (Anttonen & Sipilä, 2000, s. 54.) Tuomo Kokkonen, Kati Närhi ja Aila-Leena Matthies (2018, s. 36) kirjoittavat hyvinvointivaltion historiallisen taustan johtavan Suomen verrattain myöhäiseen, mutta nopeaan teollistumiseen. 1940- ja 1950-lukujen aikana Suomen talous nojasi vahvasti vielä maatalouteen ja metsäteollisuuteen. 1960-luvulla suomalainen sosiaalipolitiikka muuttui kohti universaalia ja rakenteellista hyvinvointivaltiota. (mts. 36.)

1980-luvulla hyvinvointivaltion rakentaminen kehittyi monella saralla. Ensimmäinen sosiaalipolitiikasta tuli keskiluokan elintaso turvaavaa politiikkaa aiempaa selvemmin. Toinen askel oli minimitoimeentulon turvaaminen ansiotuloja vailla oleville. Kolmas merkittävä askel oli terveystalouden kasvattaminen ja koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoistaminen. Neljäs askel oli sosiaalihuollon toimintaperiaatteiden uudistaminen perinpohjaisesti. (Anttonen & Sipilä, 2000, s.

78.) 1940–1980-lukujen kehityskulun voi nähdä olleen suomalaisen hyvinvointivaltion kulta-aikaa, ja isoja kehitysaskelia tapahtui verrattain lyhyessä ajassa.

1990-luvulla kuitenkin suomalainen hyvinvointivaltio joutui kriisiin, ja sen toimivuutta ja toimintaperiaatteita alettiin julkisessa keskustelussa myös kyseenalaistaa aiempaa enemmän. Myös työllistymiskeskeisyys ja näkökulmat hyvinvointiyhteiskunnan haitallisuudesta kansalaisten oma-aloitteisuudella alkoivat nousemaan keskiöön. Anttonen & Sipilä (2000, s. 90) kirjoittavat, että 1990-luvun lama johti laajaan työttömyyteen, joka ei sopinut yhteen pohjoismaisen hyvinvointivaltioprojektin kanssa. Verotulojen vähentyessä rahoituspohja petti, kun valtion velkaa ei pystytty lisäämään. Valtion tulojen vähentyessä oli keskityttävä välttämättömään. Tämä merkitsi sosiaalipolitiikassa tarveharkintaisuuden tähdentämistä universalismin sijasta. Julkiset puheenvuorot alkoivat etenevissä määrin kyseenalaistamaan kaikille tarkoitetut etuudet ja palvelut. Etuudet pitäisi ohjata heille, jotka eivät muulla tavoin selviydy. Tämä ajattelu asettui ristiriitaan toisen näkökulman kanssa, jossa huolta herätti työttömien työmotivaatio. Työttömyyden laajentuessa keskustelu työttömien työhaluttomuudesta kasvoi. Hyvinvointivaltiota alettiin epäillä riippuvuuskulttuurin alkujuurena: etuuksilla eläminen passivoi ja ajaa etuuksien väärinkäyttöön työmotivaation tai oma-aloitteisuuden lisääntymisen sijaan. Hyvinvointivaltion etuuksien nähtiin luovan vahingollisia kannustinvaikutuksia. (mts. 90.)

New Public Management eli julkisen johtamisen oppi hallitsee Suomea osana maailmanlaajuisia oikeistopolitiikan suuntausta. Muutokset Pohjoismaissa, Suomi mukaan lukien, näkyvät suurimmassa osassa julkisia palveluita, mutta eritoten sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sosiaali-, terveys- ja aluehallintouudistus todennäköisesti vahvistaa tätä trendiä. (Marjanen, Spolander & Aulanko, 2018, s. 79–80.) Hyvinvointivaltion markkinoitumisen käänneessä hyvinvointivaltiota on veistetty liiketaloudellisia oppeja seuraten yhä enemmän markkinatalouden sääntöjen mukaan toimivaksi kokonaisuudeksi. Hyvinvointivaltioprosessin päämääränä on markkinoiden sanelemana toimiva hyvinvointivaltio, ja sen tausta-ajatuksessa nousee esille taloudellisten näkökohtien tärkeys, tietynlainen ekonomismi. (Mänttari-van der Kuip, 2013, s. 5.)

Juhilan (2006, s. 232) mukaan hyvinvointivaltio ei ole muuttumaton rakenne, vaan se muuttuu ajassa. Hyvinvointivaltiolle ei myöskään ole yhdenlaista merkitystä, vaan sen ydintarkoitus ja toiminnot ovat merkityksellistettävissä monilla eri tavoilla (mts. 232). Hyvinvointivaltion muutos näkyy periaatteiden ja käytäntöjen kautta. Yksilön aktiivisuus ja siten osallistaminen

yhteiskuntaan työn kautta on noussut keskiöön. Tietyistä positiivisista aloitteista huolimatta, osallistamisen periaatteet ajavat suomalaista hyvinvointivaltiota uusliberalistiseen suuntaan. Suomalaisen hyvinvointivaltion keskiö on vaihtunut sosiaalisista oikeuksista ja sosiaalisesta suojelusta aktivointiin. Lisäksi tämä muutos sisältää taipumuksen pohjoismaisille hyvinvointivaltioille tyypillisen oikeuskeskeisyydestä perääntymisen asemaan, missä kansalaisuus nähdään tekojen kautta. Tämän prosessin myötä sosiaalietuuksien järjestelmä on asteittain yhdistynyt työmarkkinakäytäntöihin. Ääneen sanomaton poliittinen tavoite on ollut muuttaa hyvinvointivaltio muotoon, joka käy käsiksi hyvinvointivaltiosta riippuvuuteen eli syrjäytymiseen ja joka rohkaisee yksilöä oma-aloitteisesti työhön. Kuitenkaan käytäntöjen muutosten selkeimpänä tuloksena ei ole sosiaalisten ongelmien tai edes työttömyyden väheneminen, vaan eriarvoisuuden kasvu. Köyhyysaste Suomessa on kasvanut vuoden 1995 viidestä prosentista vuoteen 2018, jolloin vastaava aste oli 13 prosenttia. (Kokkonen, Närhi & Matthias, 2018, s. 42.) Uusliberalismi keskittyy siis yhteiskunnan rakenteiden tarkastelun sijaan yksilön vastuuseen. Millerin ja Rosen (1997, s. 141–143) mukaan uusliberalismin myötä köyhyys ei näyttäydy yhteiskunnan ongelmana, vaan niiden nähdään syntyvän marginaalisryhmien sisällä, kuten nuorisotyöttömyyden. Siten yksilö on kasvatettava niin, että hän osaa itse toimia oikein, jotta hänen on mahdollista ehkäistä köyhyytensä.

Suomalaisen sosiaalityön järjestämistä on kohdannut merkittävä muutos viime vuosikymmeninä. Perinteisesti sosiaalityö oli kuntien järjestämää ja ammatti oli laajasti itsenäinen. Selkeä muutos tapahtui 1960–1970-luvuilla, minkä jälkeen sosiaalityötä alettiin ohjaamaan vahvasti valtion toimesta resurssien kohdentamisen ja yksityiskohtaisten normien avulla, jonka seurauksena palvelut laajenivat. Tämä laajeneminen pysähtyi kuitenkin 1990-luvulla taloudellisen taantuman seurauksena tehdyillä sosiaalipolitiikan resurssien leikkauksilla. Samanaikaisesti luovuttiin myös valtion riittämättömästä ohjauksesta, kun kunnat saivat jälleen tehtäväkseen sosiaalityön järjestämisen merkittävällä itsenäisyydellä. (Marjanen, Spolander & Aulanko, 2018, s. 82.)

Sosiaalityössä hyvinvointivaltion muutos kohti yksilökeskeisempää ilmapiiriä näkyi siten, että tuotaessa markkinoistavia ja taloudellistavia ajattelumalleja hyvinvointivaltiolle tyypillisen sosiaalisen toiminnan paikalle, joutui sosiaalityö ja sen koulutus uuden näkemyksellisen tilanteen eteen. Aiemmin yhteiskunnallisen ja sosiaalisen vastuun näkemys vaihtui yksilöllistäviin ja aktivoimista painottaviin ajattelutapoihin. Sosiaalityössä muutos oli huomattavissa siten, että sen

toiminta-alue kapeutui yksilötasoiseen työhön, jonka vuoksi sen rakenteellisten, tiedontuottamisen ja vaikuttamisen piirien vahvistaminen hiipui. (Pohjola, 2003, s. 155.)

Kokkonen, Närhi ja Matthies (2018, s. 42) kirjoittavat, että tiettyyn pisteeseen saakka käytännöt, jotka edellyttävät osallistumista ja aktiivista kansalaisuutta, tuottavat uusia oikeuksia. Nämä oikeudet koskevat enimmäkseen kulutusta ja markkinoiden vapautta sekä jossain määrin demokratiaa ja hallinnollista vapautta. Siksi nämä uudet osallistumisoikeudet hyödyttävät paremmassa asemassa olevia kansalaisia, jotka eivät ole välittömästi riippuvaisia sosiaalietuuksista ja joille on mahdollista kuluttaa yksityisen sektorin sosiaali- ja terveystalv palveluja tasapainottaakseen julkisten palvelujen huononemista. Yleisesti ottaen suomalaisen hyvinvointivaltion osallistava käänne kuitenkin vähentää solidaarisuutta ja luottamusta julkiseen valtaan. Tämä on todellista etenkin heille, jotka elävät julkisten palvelujen ja sosiaalietuuksien varassa. Osallistavissa käytännöissä on myös tapana nähdä köyhyys ja muut sosiaaliset ongelmat lisääntyvissä määrin uhria syyllistävistä näkökulmasta. (mts. 42.)

Osallistava käytäntö siis ohjaa vastuun yksilölle yhteiskunnan rakenteiden tarkastelun sijasta. Osallistavat käytännöt liittyvät läheisesti edellisessä alaluvussa käsittelemääni ansaitsevuuden käsitteeseen; osallistamalla yhteiskunnan asettamiin velvoitteisiin ja suorittamalla ne, yksilö *ansaitsee* yhteiskunnalta tuen. Heikki Kerkkänen (2008) on tutkinut, miten kotoutujille annetut esioletukset ohjaavat kotouttamiskäytäntöjen suunnittelua ja kehittämistä ja onnistunutta kotoutujaa. Tutkimuksen tuloksissa ilmenee, että onnistunut kotoutuminen vaatii kotoutujalta samaistumista vallitsevan yhteiskunnan normalititeetin vaatimukseen ja yksilökeskeinen vastuuttaminen liberalistisen suuntauksen mukaisesti vaikuttaa tutkimusten tulosten mukaan kotoutumisen taustalla.

Hyötynäkökulmaa on syytä tarkastella kriittisesti. Onko maahanmuuttajan ansaittava paikkansa Suomessa työllistymisen kautta, ja onko ainoastaan töitä tekevä ihminen, tässä yhteydessä töitä tekevä maahanmuuttaja, arvokas ja kunniallinen kansalainen? Ansaitsevaisuuden käsite (eng. *deservingness*) on sosiaalitieteiden tutkimuksessa käytetty käsite. Wim van Oorchot (2008) on käsitteellistänyt ansaitsevuuden viiteen eri kriteeriin Van Oorchotin (2001, ref. van Oorchot 2008, s. 6) mukaan ansaitsevuutta koskevassa kirjallisuudessa on erotettavissa viisi keskeistä kriteeriä, joita ihmiset yleensä soveltavat arvioidessaan yksilöiden tai ryhmien ansaitsevuutta. Ensimmäisen tason kriteeri on *kontrolli*: ihmiset, joiden nähdään olevan henkilökohtaisessa

vastuussa tarpeistaan, nähdään vähemmän ansaitsevina, ei miltei lainkaan. Seuraavalla tasolla kriteeri on *tarve*: ihmiset, joilla on suuremmat tarpeet, nähdään enemmän ansaitsevina. Kolmannen tason kriteeri on *identiteetti*: tarvitsevat ihmiset, keiden kanssa koemme samankaltaisuutta ja ketkä ovat lähempänä “meitä”, nähdään enemmän ansaitsevina. Neljännen tason kriteeri on *asenne*: enemmän ansaitsevat ovat ihmisiä, jotka ovat miellyttäviä, kiitollisia ja mukautuvat noudattamaan standardejamme, ja viidennen tason kriteeri on *vastavuoroisuus*: enemmän ansaitsevat ihmiset ovat heitä, ketkä ovat kuuluneet joukkoomme aiemmin, eli he, ketkä ovat “ansainneet” tukemme, ja keiden voi odottaa osallistumaan yhteiskuntaan tulevaisuudessa.

Maahanmuuttajien voidaan odottaa saavan huonot pisteet identiteetin ja vastavuoroisuuden kriteerien suhteen, joskin yleisessä keskustelussa maahanmuuttajia usein syytetään myös siitä, että he olisivat asettaneet itsensä riippuvaiseksi hyvinvointivaltiosta (van Oorschot 2008, s. 6). Julkisessa keskustelussa kuulee monesti argumentteja, joissa maahanmuuttajia syytetään esimerkiksi toimeentulotuen varassa elämisestä, ja ajatellaan, että se johtuu esimerkiksi laiskuudesta sen sijaan, että tarkasteltaisiin syvemmin taustalla vaikuttavia niin rakenteellisia kuin yksilöllisiä seikkoja, jotka vaikeuttavat työllistymistä.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys

Maisterintutkielmani tarkoituksena on tarkastella sitä, millaisena onnistunut kotoutuminen näyttäytyy kuntien kotouttamisohjelmissa. Olen kiinnostunut siitä, miten onnistunut kotoutuminen määrittyy ja kuinka yhteiskunnallinen ilmapiiri heijastuu kotouttamisohjelmissa määriteltyihin onnistuneen kotoutumisen käytäntöihin ja arvoihin. Olen ollut kiinnostunut yhteiskunnallisista teemoista ja kotoutumisesta aloittaessani sosiaalityön opinnot vuonna 2017, ja kiinnostukseni näitä teemoja kohtaan on syventynyt koko sosiaalityön opintojeni myötä. Kiinnostukseni näihin

teemoihin myös maisterintutkielmaprocessini ollessa jo käynnissä, kun aloitin alkuvuodesta 2023 sijaispätevänä sosiaalityöntekijänä työskentelyn eräässä pääkaupunkiseudun maahanmuuttajien kotouttamispalvelussa. Koen työskentelyn olleen yksi maisterintutkielmaprocessiani positiivisesti tukeva tekijä, sillä käytännön työ on osaltaan herättänyt uusia ideoita ja ajatuksia, joita olen halunnut nostaa tarkastelun alle tutkielmassani.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Sekä määrällinen että laadullinen tutkimus ovat sovellettavissa mihin tahansa sosiaalisessa todellisuudessa ilmenevään ilmiöön, mukaan lukien sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt; yksilön käyttäytymisen, päätöksenteon ja ajatusprosessit. Mikä kuitenkin erottaa laadullisen tutkimuksen määrällisesti selkeimmin, on se, että laadullinen tutkimus keskittyy usein kokemusten, kulttuuristen merkitysten ja ilmiöiden tutkimiseen, sekä yksityiskohtaisten tapahtumasarjojen ymmärtämiseen sosiaalisessa todellisuudessa. (Kalof, Dam & Dietz, 2008, s. 79.) Omassa tutkielmassani tarkastelun alla ovat sosiaaliset ilmiöt, eli onnistuneen kotoutumisen määrittäminen ja sen tarkastelu yhteiskunnallisen ilmapiirin kontekstissa.

Tutkimuskysymykseni on seuraava:

1. Millaisena onnistunut kotoutuminen määrittyy kuntien kotouttamisohjelmissa?

3.2 Aineistona kuntien kotouttamisohjelmat

Tutkimusaineistona on Helsingin kotouttamisohjelma 2017–2021, Espoon kotouttamisohjelma 2018–2021, Vantaan kotouttamisohjelma 2018–2022, Turun kotouttamisohjelma 2018–2021 ja Tampereen kotouttamisohjelma 2021–2025. Aineistot löytyvät netistä, ja ovat kaikkien saatavilla olevia julkisia asiakirjoja. Aloittaessani tutkimusprosessin keväällä 2022 ja päätyessäni käyttämään aineistona kuntien kotouttamisohjelmissa, löysin kunkin kotouttamisohjelman kirjoittaessani hakukoneeseen kaupungin nimen ja kotouttamisohjelma-sanana, esimerkiksi

”Helsingin kotouttamisohjelma”. Tutkin aineistoja PDF-muotoisina, ja niissä oli yhteensä 158 sivua. Rajaan aineiston tarkastelun yli 18-vuotiaisiin maahanmuuttajiin.

Valitsin aineistokseni Helsingin, Espoon, Vantaan, Turun ja Tampereen kotouttamisohjelmat, Valitsin juuri näiden kaupunkien kotouttamisohjelmat tarkasteluun, sillä maahanmuuttajien osuus pääkaupunkiseudulla on suuri. Turun ja Tampereen kotouttamisohjelmat koin mielekkääksi valita tarkasteluun siksi, että Turku ja Tampere ovat pääkaupunkiseudun kaupunkien lisäksi Suomen suurimpia kaupunkeja. Koin kiinnostavaksi tarkastella näiden suurien kaupunkien kotouttamisohjelmissa ilmeneviä käytäntöjä.

Käyn tässä tiivistettynä kunkin kotouttamisohjelman tavoitteet läpi, sekä kuvailen hieman aineiston ulkoista toteutusta. Helsingin kotouttamisohjelmassa 2017–2021 on nostettu esiin neljä kaupungin kehityksen ja kotoutumisen onnistumisen kannalta keskeistä teemaa: 1. Helsinki on osaavan työvoiman kaupunki 2. Helsinki on maailman vaikuttavin paikka oppia 3. Helsinki on avoin ja osallistava 4. Helsinki ehkäisee eriarvoistumista. Helsingin kotouttamisohjelmassa on käytetty turkoosia, mustaa ja harmaata väriä ja siinä on jonkin verran valokuvia. Ohjelman keskeiset neljä teemaa on jaoteltu kukin omaan taulukkoonsa.

Espoon kaupungin kotouttamisohjelman 2018–2021 tavoitteet liittyvät lasten ja nuorten sosiaaliseen liikkuvuuteen, elinvoimaisuuteen ja maahanmuuttajien työllisyyteen, yhdenvertaisuuteen palveluissa ja hyvinvointierojen kaventamiseen, maahanmuuttajien asumiseen sekä henkilöstöön. Nämä tavoitteet on vielä jaettu kukin tarkemmin omiin alatavoitteisiin. Ohjelmassa on käytetty sinistä ja mustaa väriä, ja siinä on kuvituksena piirroksia käsiteltäviin aiheisiin liittyen. Tavoitteet ja niiden mittarit on aseteltu sarakkeisiin.

Vantaan kaupungin kotouttamisohjelman 2018–2022 tavoitteena on tukea kotoutumista, tasa-arvoa ja yhdenmukaisuutta sekä edistää maahanmuuttajien osallisuuden ja kulttuurien välistä vuoropuhelua sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien välillä. Ohjelman ulkoisessa toteutuksessa on käytetty sinisen eri sävyjä ja valokuvia. Ohjelmassa on jonkin verran erilaisia kuvioita havainnollistamassa tavoitteita.

Turun kaupungin kotouttamisohjelmassa 2018–2021 tavoitteet on jaettu viiteen kokonaisuuteen: 1. Maahanmuutto on elinkeinoelämän voimavara, 2. Maahanmuuttajien terveyttä ja hyvinvointia vahvistetaan, 3. Koulutuksella ja työllistämistoimilla rakennetaan yhtäläiset mahdollisuudet

osallistua yhteiskuntaan, 4. Luodaan mahdollisuudet maahanmuuttajien osallisuudelle ja aktiiviselle vapaa-ajalle ja 5. Turku on hyvä ja turvallinen paikka asua. Ulkoisessa toteutuksessa on käytetty sinistä ja mustaa väriä, ja ohjelmassa ei ole lainkaan valokuvia tai piirroskuvitusta. Ohjelmassa on käytetty jonkin verran kaavioita havainnollistamaan esimerkiksi maahanmuuttajien määrää lähtömaittain sekä ikä- ja sukupuolijakauman mukaisesti vuonna 2017. Ohjelman lopussa tavoitteet on jaoteltu omiin taulukoihinsa tiivistettynä.

Tampereen kaupungin kotouttamisohjelman 2021–2025 tavoitteena on ”olla kansainvälisesti houkutteleva osaamisen kaupunki, jonne on helppo kotoutua selkeiden ja helposti saavutettavien palveluiden ansiosta”. Ohjelmassa on käytetty oranssia, vihreää, tummansinistä, harmaata sekä violettia väriä, ja ohjelmassa on jonkin verran valokuvia esimerkiksi maisemakuvia Tampereesta. Lisäksi siinä on käytetty erilaisia kuvioita, esimerkiksi kotoutuvan perheen palvelupolusta. Tampereen kaupungin kotouttamisohjelmassa esitellään lisäksi kolme omakohtaista tarinaa, jossa Tampereelle asettuneet maahanmuuttajat kertovat oman tarinansa kotoutumisestaan.

3.3 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Hyödynnän tutkielmassani laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysia eli induktiivista sisällönanalyysitapaa. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018, s. 103) mukaan sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, joka soveltuu kaikkiin laadullisen tutkimuksen perinteisiin. Sisällönanalyysi toimii sekä yksittäisenä menetelmänä, mutta yhtä lailla se toimii väljänä teoreettisena runkona, joka on liitettävissä erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. (mts. 103). Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tavoitteena on teoreettisen kokonaisuuden luominen tutkimusaineistosta. Analyysiyksiköt poimitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun perusteella. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin ydin on siinä, että analyysiyksiköt eivät ole ennakkoon päätettyjä tai suunniteltuja. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 108.)

Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, s. 15) kirjoittavat, että laadullisessa tutkimuksessa voidaan lähteä liikkeelle ilman ennakko-oletuksia tai -määritelmiä. Aineiston rajaus on tärkeää, jotta

aineiston analysointi olisi ymmärrettävää ja perusteltua (mts. 15). Aineistolähtöiseen analyysiin liittyy vahvasti siis se, että tutkijalla ei olisi mitään ennako-oletuksia eli hypoteeseja analysoimaansa aineistoa kohtaan.

Olen pyrkinyt refleктоimaan itseäni tutkimusprosessin ajan ja huomaamaan mahdollisia ennako-oletuksiani, jotta tutkimukseni olisi mahdollisimman objektiivinen. Täysin ”tyhjältä pöydältä” tutkimusaineiston käsittely, ei kuitenkaan ole koskaan mahdollista, koska havaintomme perustuvat aina aikaisempaan kokemusmaailmaamme. Siten laadullisessa tutkimuksessa hypoteesittomuus viittaa siihen, että tutkija ei ole etukäteen päättänyt tutkimuksen tuloksia tai omaa ennalta muodostettuja oletuksia aineistosta. Laadullisessa analyysissä tutkijan onkin tarkoituksena yllättyä tai oppia analyysinsa edetessä. (Eskola & Suoranta, 1998, s. 15.) Siten oma roolini tutkijana ei ole irrallinen kokemusmaailmastani, mutta pyrin käyttämään sitä mahdollisimman luotettavalla pohjalla tutkimuksessani.

Sisällönanalyysissä analysoidaan tekstiä, ja tästä syystä sitä voidaan käyttää dokumenttien systemaattiseen ja objektiiviseen analysointiin. Kirjat, artikkelit, päiväkirjat, kirjeet, haastattelu, puhe, keskustelu, dialogi, raportti ja oikeastaan mikä vain kirjalliseen muotoon tuotettu materiaali sopivat analysoitavaksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 117.) Miles ja Huberman (1994, ref. Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 122.) hahmottavat induktiivisen laadullisen aineiston analyysin kolmivaiheisena prosessina, jossa aineisto 1) pelkistetään eli redusoidaan 2) ryhmitellään eli klusteroidaan ja 3) analysoidusta aineistosta luodaan teoreettisia käsitteitä eli abstrahoidaan.

Analyysini toteutui jotakuinkin edellä mainitun kolmivaiheisen prosessin mukaisesti. Prosessin ensimmäisessä vaiheessa eli redusoinnissa kävin jokaisen kotouttamisohjelman läpi lukemalla ne huolellisesti. Aineistojen läpikäyminen vaati minulta useamman kuin yhden lukukerran. Kun koin saaneeni muodostettua kokonaiskäsityksen aineistosta, aloitin uuden lukukierroksen tarkoitukseni alkaa kirjoittamaan ylös löytämiäni kiinnostavia, tutkimuskysymykseni kannalta olennaisia havaintoja.

Tein jokaisen viiden kaupungin kotouttamisohjelmalle oman Word-tiedoston, joihin keräsin ohjelma kerrallaan läpikäyden havaintojani. Merkitsin havainnot siten, että kopioin sekä lauseita että lausekokonaisuuksia tiedostoon ranskalaisin viivoin, ja merkitsin sulkeisiin sanan, värikoodin tai muun itselleni ymmärrettävän merkinnän siitä, miksi havainto oli minusta tutkimuskysymyksen kannalta olennainen havainto. Esimerkiksi työllistymistä koskeviin lauseisiin lisäsin sulkeisiin

perään ”työllisyys” sekä hiukan omaa pohdintaani siitä, mitä havaintoja tein kyseisestä lauseesta, ja mitä se tulkinnallisesti kertoo. Lisäksi merkitsin kunkin havainnon sivunumeron, jotta ne olisi helppo myöhemmin löytää, mikäli haluaisin vielä palata niihin. Kun olin käynyt kaikki ohjelmat edellä kuvailemallani menetelmällä läpi, oli aika siirtyä seuraavaan vaiheeseen, eli klusterointiin.

Seuraavaksi, kun olin käynyt kaikki kotouttamisohjelmat läpi ja kerännyt tiedostoihin omia havaintojani, aloin etsimään yhtäläisyyksiä tiedostoista, joihin olin kerännyt havaintoja kustakin kotouttamisohjelmasta, pitäen taustalla tutkimuskysymyksen mielessäni. Yhdistin samaa asiaa yhdistäviä havaintoja toisiinsa, ja hahmotin niille yläkategoriat. Kolmannessa vaiheessa eli abstrahoinnissa järjestelin havainnot omiin pääkategorioihin, jotka muodostavat lopulliset tutkimustulokseni. Lopullisissa pääkategorioissa eivät näy kaikki alussa tekemäni havaintoni, vaan osan karsin pois, jos havainto ei lopulta vastannut varsinaiseen tutkimuskysymykseeni, tai oli muutoin liian irrallinen tutkimukseni kontekstista.

3.4 Tutkimusetiikka

Arja Kuula (2011, s. 17) määrittelee eettisen ajattelun kykynä ymmärtää sekä omien että yhteisön omaamien arvojen pohtimisen myötä, mikä on oikein ja mikä väärin. Tuomi ja Sarajärvi (2018, s. 147) kuvailevat tutkimuksen ja etiikan kytköstä kahtalaiseksi. Ensinnäkin tutkimuksen eettiset näkemykset vaikuttavat tutkijan tieteellisessä työssään tekemiin valintoihin, ja tätä kutsutaan myös tieteen etiikaksi. Toisaalta tutkimuksen tuloksilla on merkitystä eettisiin valintoihin. (mts. 147.)

Pietarinen (1999) on määritellyt kahdeksan erilaista vaatimusta, jotka jokaisen tutkijan tulisi täyttää. Nämä kahdeksan vaatimusta ovat seuraavanlaiset: älyllisen kiinnostuksen vaatimus, rehellisyyden vaatimus, tunnollisuuden vaatimus, vaaran poistaminen, ihmisarvon kunnioittaminen, sosiaalisen vastuun vaatimus, ammatinharjoituksen edistäminen ja kollegiaalinen arvostus. (ref. Kuula 2011, s. 22.) Reflektoidessani näitä vaatimuksia omaan tutkijanpositiooni, koen täyttäneeni ne asianmukaisesti siltä osin kuin ne ovat sovellettavissa maisterintutkielmaan suhteellisen suppeana tutkimuksena ja opinnäytetyönä.

Kalof ynnä muut (2008, s. 46) kirjoittavat, että tutkijoilla on sekä ammatillinen että moraalinen velvollisuus toimia eettisesti. Valtiot, ammatilliset organisaatiot ja yliopistot ovat asettaneet eettiset ohjeistukset tutkijoille noudatettaviksi. Tutkimusprojekti, joka on suunniteltu eettisten ohjeistusten mukaisesti, on mahdollisimman hyödyllinen sekä tutkijalle että tutkittaville. (mts. 46.) Tutkimukseni aineisto koostuu internetistä löytyvistä julkisista ja siten kaikkien löydettävissä ja analysoitavissa olevista dokumenteista. Tämän vuoksi tutkimuseettinen pohdintani liittyy aineiston hankinnan sijaan tutkijapositioni sekä tekemieni tulkintojen luotettavuuteen. Olen pyrkinyt käyttämään tutkimuksessani monipuolisesti tieteellisiä lähteitä, jotta kotoutumisesta muotoutuisi mahdollisimman laaja-alainen kuva.

Tutkimusprosessissa aineistoja analysoidessani kävi ilmi, että kotouttamisohjelmissa ilmenneet tulokset olivat keskenään samantyyppisiä. Toki tätä selittää jo se, että kyse on kotoutumislakiin perustuvasta ohjelmasta, jolloin käytännöt edustavat yhtenäistä linjaa. Näin ollen tutkimusaineistoni ei ollut keskenään ristiriidassa. Tutkielmani aineiston laajuus oli riittävän pitkä aiheen rajaukseen nähden, ja olen kirjoittanut mahdollisimman avoimesti auki analyysiprosessin, jotta tutkielman lukijalle on mahdollisimman selkeää ja luotettavaa seurata tutkimustani. Olin huolellinen käydessäni tutkimusaineistoa läpi, ja luinkin kotouttamisohjelmat useampaan kertaan läpi. Lisäksi tarkistin lauseita ja sanoja myöhemmin läpi, kun tein itse analyysia ja kirjoittaessani tulokset auki.

Tutkielmaani voi pitää luotettavana, koska pyrin refleктоimaan itseäni koko tutkimusprosessin ajan niin, että omat ennakko-oletukseni eivät ohjaa tutkielman tekoa. Olen pyrkinyt tarkastelemaan tutkimusaineistoa sekä tieteellistä lähdemateriaalia luotettavasti, avoimesti ja kriittisesti. Sitoudun myös tuomaan käyttämäni lähteet ja niiden sisällön avoimesti esiin, enkä väärennä tai plagioi käyttämiäni lähdeaineistoja. Pyrin tarkastelemaan tutkimaani aihetta lähdemateriaalin suhteen mahdollisimman objektiivisesti, ja välttämään omien ennakko-oletuksieni vaikutusta tutkimukseni tuloksiin.

Tutkielmassani tarkastelunäkökulmana aineistoon eli kotouttamisohjelmiin on ollut nimenomaan kotoutumisen painopisteet ja se, millaisena onnistunut kotoutuminen niissä näyttäytyy. Siten tutkielmani edustaa vain yhtä tutkimuksellista näkökulmaa ja tulkintaa, ja mahdollisesti eri näkökulmista tutkimusta tehdessä kotouttamisohjelmista saattaa nousta erilaisia tulkintoja, kuin tässä tutkielmassa on ilmennyt. Tutkimusasetelmani tavoitteena ei siten ole tuottaa mitään yhtä

absoluuttista totuutta, vaan pikemminkin edistää sosiaalitieteiden tutkimuksesta ammentavaa keskustelua kotoutumisen ympärillä ja lisätä tietoa kotouttamis- ja yhteiskuntapolitiikkaa sääntelevistä arvoista.

4 Tutkimustulokset

Jaan tutkimukseni tulokset kahteen eri alalukuun. Ensimmäisessä alaluvussa 4.1 esittelen tulokset, joissa näkyy onnistunut kotoutuminen ja niiden taustalla vaikuttava yhteiskunnallinen ilmapiiri. Jaan ensimmäisen alaluvun tulokset edelleen viiteen eri alalukuun, jotta tulosten lukeminen olisi mahdollisimman selkeää ja jäsennehtyä.

Alaluvussa 4.2 käsittelen monikulttuurisuutta ja tasa-arvokeskustelua ilmentäviä tuloksia, jotka nousivat vahvana esille kotouttamisohjelmissa, ja joiden tarkastelun ja esille nostamisen koen tärkeäksi ja mielenkiintoiseksi tutkielman yhteiskunnallisen ilmapiirin kontekstin huomioon ottaen. Olen päättänyt erotella tulokset kahteen eri alalukuun, jotta tulokset tulisivat mahdollisimman selkeänä esille.

4.1 Kotoutuminen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri

4.1.1 Työ ja yrittäjyys

Työn merkitys korostui kaikissa tarkastelemissani kotoutumisohjelmissa. Työllistyminen näyttäytyi ikään kuin punaisena lankana kaikissa ohjelmissa. Helsingin kotouttamisohjelmassa ensimmäisenä kotoutumisen tavoitteena mainitaan Helsingin olevan osaavan työvoiman kaupunki. Lisäksi Helsingin kotouttamisohjelmassa tuodaan esille Helsingin kaupungin rekrytoinnin kehittämistä monimuotoistuvan kaupungin tarpeisiin vastaamisessa, sekä työperäisen maahanmuuton osuuden kasvattamista kokonaismaahanmuutosta. Lasten ja nuorten koulutusta

koskevassa kohdassa mainitaan, että lasten ja nuorten menestymiseen koulussa tulee panostaa, jotta siirtyminen jatkokoulutukseen ja työelämään onnistuisi.

Espoon kotouttamisohjelmassa kirjoitetaan niin ikään työperäisen maahanmuuton lisäämisestä kansainvälisten osaajien houkuttelemisena Suomeen ja heidän verkostojensa investointien hyödyntämisenä ja yritysten kasvun edistämisessä. Maahanmuuttajien työllisyystilanteen paranemisen kerrotaan olevan suotuisaa niin maahanmuuttajien hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen aseman, kuin myös Espoon kaupungin rahoitus pohjan ja koko seudun työmarkkinoiden toimivuuden kannalta. Lisäksi Espoon kotouttamisohjelmassa tuodaan esille tavoite nostaa työllisyysastetta ja vastaavasti laskea työttömyysastetta. Yritystoiminnan kehittäminen mainitaan ja kerrotaan yrityspalveluista, joita YritysEspoo tarjoaa yrittäjiksi aikoville maahanmuuttajille. Lisäksi Espoon kotouttamisohjelmassa tuodaan esille suomalaisista oppilaitoksista ja korkeakouluista valmistuvien ulkomaalaisten tutkinto-opiskelijoiden rooli. Tässä yhteydessä tuodaan esille toisaalta työmarkkinoiden yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden kysymykset, mutta myös Suomen tekemän koulutusinvestoinnin saaman vastineen kysymys. Tässä pohditaan siis sekä yhdenvertaisuutta että taloudellisia kysymyksiä.

Vantaan kotouttamisohjelmassa todetaan vieraskielisten aikuisten työttömyyden olevan lähes kolminkertainen valtaväestöön verrattuna. Työssäkäynnin kerrotaan olevan aikuisten osalta merkittävin kotoutumisen mittari. Lisäksi tässä yhteydessä tuodaan esille lähtömaan ja maahantulon perusteen vaikutukset työllistymiseen. Aikuisten kotoutumiskoulutuksen kerrotaan olevan valtion eli käytännössä TE-hallinnon vastuulla.

”Kotoutumislain mukaisesti TE-toimisto ja kunta tarjoavat erityisiä kotoutumista tukevia palveluja ja toimenpiteitä maahanmuuttajille. Aikuisten kotoutumiskoulutus on valtakunnan tasolla tärkein ja taloudellisesti merkittävin investointi kotoutumiseen. Siitä vastaa valtio eli käytännössä TE-hallinto. Kotoutumista tukevia palveluita ovat muun muassa alkukartoitus, ohjaus ja neuvonta, maahanmuuttajan kanssa laadittava kotoutumissuunnitelma sekä kotoutumiskoulutus ja asioimistulkkaukset. Maahanmuuttajille suunnattujen kotouttamispalvelujen lisäksi kaikki TE-toimiston palveluvalikoimaan kuuluvat työvoima- ja yrityspalvelut ovat myös maahanmuuttajien käytettävissä.” (Vantaan kaupunki 2018, s. 11)

Tampereen kotouttamisohjelmassa tuodaan myös esille työllistymisen, osaavan työvoiman saatavuuden ja yrityskasvun edistäminen. Lisäksi puhutaan kansainvälisestä osaamisen palvelukokonaisuudesta. Myös maahan muuttaneiden yrittäjien ja yrittäjiksi aikovien asiakkaat mainitaan Tampereen kaupungin kasvupalveluiden asiakkaina.

”Tampereen kaupungin kasvupalveluissa palvelemme myös maahan muuttaneita yrittäjiä ja yritystoimintaa käynnistäviä asiakkaita. Tarjoamme henkilökohtaista neuvontaa, ryhmätasoisista opastusta ja infoja sekä tietoa taloudellisista tuista. Tuemme yrittäjyyttä, yritysten kasvua sekä parannamme työllistämisen mahdollisuuksia”. (Tampereen kaupunki 2021, s. 31)

Turun kotouttamisohjelmassa käsitellään työperusteista maahanmuuttoa, ja tuodaan esille perhesyistä ja kansainvälisen suojelun vuoksi muuttaneiden pääsääntöisesti rajoittamaton työnteko-oikeus ja opiskelijoiden rajoitettu työnteko-oikeus. Lisäksi kerrotaan työnhakijaksi rekisteröityneen maahanmuuttajalle tarjolla olevat työllistymispalvelut. Lisäksi Turun kotouttamisohjelmassa nostetaan esille ulkomailla suoritettujen tutkintojen, opintojen ja työkokemuksen hyödyntäminen Suomessa. Myös yrittäjyys nousee esille, ja ohjelmassa kerrotaan kaupungin kahdesta hankkeesta, joiden päämääränä on kannustaa maahanmuuttajia yrittäjyyttä kohti.

Leena Suurpää (2002, s. 209) tarkastelee kriittisesti kotouttamisohjelmissä nähtävissä olevaa kahdensuuntaista prosessia, jossa yhteiskunta tarjoaa palveluja ja niiden avulla ohjataan maahanmuuttajien elämänpolkua edellytyksenä, että maahanmuuttaja kantaa oma-aloitteisesti vastuun elämästään ja hyvinvoinnistaan. Maahanmuuttajalla on siten kahtalainen sitoumus: vastuunkanto omasta elämästään ja toteuttaa kotouttamisohjelmaan kirjattu ”hyvinvointisopimus” eli ottaa yhteiskunnan tasavertainen jäsenyys haltuun etenkin kouluttautumisen ja työnhaun kautta. Kuitenkin se jää kyseenalaiseksi, voidaanko hyvinvointia luonnehtia yksinkertaisesti niin, että yksilöt velvoitettaisiin yhtenäisiin kiinnittymistä tukeviin järjestelmiin ja samanaikaisesti luoda toimivaa moniarvoiseen sosiaaliseen järjestykseen pohjautuvaa yhteiskuntaa? (mts. 209.)

Olisi tärkeää ottaa myös huomioon se, että etenkin pakolaistaustaisilla erilaiset terveysongelmat ovat yleisiä. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat turvapaikanhakijat, pakolaistaustaiset maahanmuuttajat ja paperittomat henkilöt, sillä heillä yleistä on muuttoa ennen tapahtuvat terveyttä heikentävät kokemukset, heikko sosioekonominen asema ja usein he kohtaavat tulomaassa kielteisiä asenteita ja diskriminaatiota. Näiden riskitekijöiden vuoksi kansainvälisen suojelun tarpeen perusteella muita enemmän fyysisiä sairauksia, huonovointisia tai mielenterveyden haasteista kärsiviä (Kerkkänen & Säävälä, 2015, s. 9–10.)

4.1.2 Syrjäytymisen ehkäisy

Syrjäytymisen ehkäisy oli teema, joka nousi esille osassa kotouttamisohjelmia. Helsingin kotouttamisohjelmassa kerrotaan panostettavan erityisesti nuorten syrjäytymistä ehkäiseviin toimenpiteisiin. Alueellisen segregaatian ehkäiseminen nousi esille Helsingin kotouttamisohjelmassa.

”Strategiakauden aikana Helsinki panostaa erityisesti nuorten syrjäytymistä ehkäiseviin toimenpiteisiin ja samalla Helsingin alueiden ja väestöryhmien välistä eriytymistä vähennetään kohdentamalla palveluja niitä erityisesti tarvitseville ryhmille eri kieliryhmät huomioiden. Alueellisesti kohdennetuilla toimenpiteillä ehkäistään alueellista segregatiokehitystä ja mahdollistetaan kaupunginosien tasavertaisuus ja asukkaiden hyvinvointi asuinpaikasta riippumatta.” (Helsingin kaupunki 2017, s. 5)

Espoon kotouttamisohjelmassa käsitellään segregatiota teemana, jonka kuvaillaan olevan ilmiönä monitasoinen. Lisäksi tässä yhteydessä kirjoitetaan, että segregaatian ehkäisemisessä olennaista on asuntojen omistus- ja hallintamuotojen tasapainoinen sijoittuminen vanhojen asuinalueiden täydennysrakentamisessa sekä uusia asuinalueita rakennettaessa. Myös palvelutuotanto, joka tukee sosiaalista liikkuvuutta ja hyvinvointierojen pienentämistä, mainitaan tärkeänä alueellisen

segregaation torjuna. Tosin Espoon kotouttamisohjelmassa tuodaan esille, ettei maahanmuuttajien asumisen keskittyminen ole Espoossa oikeastaan ongelma. Tässä kohdassa tuodaan esille Otaniemen alue, jossa kolmasosa on kansainvälisiä opiskelijoita. Maininta osaavien ihmisten juurtumisesta Espooseen luo tietynlaisesta kahtiajaosta kuvan ongelmallisista ja menestyneistä maahanmuuttajista.

”Maahanmuuttajien asumisen keskittyminen ei sinänsä ole ongelma. Otaniemessä lähes kolmasosa asukkaista on vieraskielisiä, mikä on yksi Espoon ja koko Suomen asuinalueiden korkeimpia osuuksia. Otaniemen sekä Aalto-yliopiston opiskelijakunnan ja henkilöstön kansainvälistyminen vastaa hyvin Espoo-tarinan tavoitteita osaavien ihmisten juurtumisesta Espooseen. Segregaation torjunnan kannalta on monissa Euroopan kaupungeissa ongelmaksi noussut se, kun tietyn asuinalueen heikko sosioekonominen kehitys ja maahanmuuttajien asumisen keskittyminen yhdistyvät vähäiseen sosiaaliseen liikkuvuuteen.” (Espoon kaupunki 2018, s. 14)

Juhila (2006, s. 64) näkee syrjäytymis- ja liittämispuheessa ongelmallisena sen, että syrjäytymisen riskiryhmiin kuuluvaksi katsotut kansalaiset, jotka eivät syystä tai toisesta sovi normeihin pidetyn elämän raameihin. Tällainen voi tuottaa yhteiskunnallista toiseutta, kun osa kansalaisista määritellään normien ulkopuolisiksi. (mts. 64.) Kerkkänen (2008, s. 31) esittää kiinnostavan pohdinnan siitä, että määrittävätkö erilaiset ongelmat maahanmuuttajien kohdalla syvemmillä tavalla ongelmallisiksi kuin kantaväestön kohdalla. Esimerkiksi sosiaaliset ilmiöt, kuten oppimisvaikeudet tai sosiaalisen elämän vaikeudet määrittyvät herkästi maahanmuuttajien kohdalla kulttuurisen integraation kysymyksiksi, kun kantaväestön kohdalla nämä sosiaaliset ilmiöt ovat varsin ”normaaleja”. Kun maahanmuuttajien ongelmat nähdään kotoutumattomuutena, siitä syntyy helposti näkemys, että maahanmuuttajien ongelmat olisivat jotenkin vaikeampia kuin kantaväestön ja eivät mahdollisia ratkaista. (mts., 31.)

Syrjäytymisen ja sitä kautta huono-osaisuuden teemat koskevat sekä maahanmuuttajia että kantaväestöä. Juho Saari (2015, s. 187–188) kirjoittaa *köyhyyden kulttuurisin käsittelyn* saaneen liian niukkaa huomionintia tutkimuksessa. *Köyhyyden kulttuurisella käsittelyllä* hän viittaa maahanmuuttajien huono-osaisuuteen, joiden osuus on yliedustettu maahanmuuttajien

väestömäärään nähden huono-osaisten ryhmässä. Ylipäätään köyhyyskulttuurin olemassaolo kaipaisi syväluotaavaa analysointia, koska yleisessä keskustelussa toistuvat näkemykset ”sosiaalipummien oleskeluyhteiskunnasta”, joka todentaa sekä epäluuloa että tiedon puutetta. Pitkäaikaisen sosiaalityöriippuvuuden taustalta löytyy usein moninaisia syitä, kuten terveysongelmat, niukkuutta, tottumusta ja riippuvuusongelmista. Siten pitkäaikaisen sosiaalityöriippuvuuden tulkitseminen yksiselitteisesti kannustin- ja laiskuuskysymyksiksi, on ongelmallinen. (mts. 187–188.)

Keskustelu syrjäytymisestä liittyy uusliberalismiin, jossa tavoitteena on ihmisen aktivoiminen. Millerin & Rosen (1997) mukaan uusliberalismin näkökulmasta aktiivinen kansalaisuus tarkoittaa, ettei yksilö ole enää riippuvainen yhteiskunnan avusta, vaan toimii itsenäisesti ja riippumattomasti. Yksilön tulee olla tuottava kansalainen, jonka tulee omalla aktiivisuudellaan ja työnteollaan kustantaa yhteiskunnalle takaisin saamansa palvelut (Miller & Rose, 1997, s. 131–133).

Sosiaalityö mainittiin ainoastaan Tampereen kotouttamisohjelmassa. On yllättävää, kuinka niukka sosiaalityön rooli kotouttamisohjelmissa on, koska kotouttamistyössä keskeisenä on juuri sosiaalityö. Tampereen kotouttamisohjelmassa kerrotaan kattavasti sosiaalipalveluista ikääntyneille ja vammaisille maahan muuttaneille sekä aikuissosiaalityön palveluista maahan muuttaneille.

”Tuemme erityisen tuen tarpeessa olevia, jos elämää vaikeuttaa taloudellinen ahdinko, työttömyys, mielenterveys- tai päihdeongelmat tai heikentynyt toimintakyky. Sosiaalityö perustuu luottamukseen, kumppanuuteen ja suunnitelmalliseen yhteistyöhön. Arvostamme kokemusasiantuntijuutta ja asiakkaidemme mukaan tuloa palvelujemme suunnitteluun.”
(Tampereen kaupunki 2021, s. 37)

4.1.3 Kolmannen sektorin rooli

Kolmannen sektorin rooli korostui kaikissa tarkastelemassani kotouttamisohjelmassa. Kolmannen sektorin rooli korostuu muissa kuin työllisyysasioissa, joka on julkisen sektorin keskeisin osa-alue. Muun muassa oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen edustavat näitä seikkoja, jotka ovat kolmannen sektorin osa-alueita. Saukkosen (2013, s. 134) mukaan viime vuosikymmeninä Suomeen muuttaneet ovat muodostaneet lukuisia yhdistyksiä, joista valtaosa on myös virallisesti rekisteröityjä. Suurin osa yhdistyksistä toimii pääkaupunkiseudulla, jossa suurin osa maahanmuuttajista ja heidän lapsensa asuu. Yhdistysten tavoitteet ja toimintakäytännöt sekä viranomaisyhteistyö eroavat toisistaan. (mts., 134.)

Helsingin kotouttamisohjelmassa kansalaisjärjestöistä kerrotaan, että Helsinki luo kumppanuuksia kansalaisjärjestöjen ja kaikkien kaupungin kehittämisen kiinnostuneiden kanssa. Tässä tulee mielenkiintoisella tavalla esille se, että kolmannen sektorin rooli on vapaaehtoista, eri tavalla kuin julkisen järjestelmän palvelut, kuten TE-palvelut, jotka ovat eri tavalla organisoitua ja lakiin perustuvaa velvoittavaa toimintaa.

Espoon kotouttamisohjelmassa järjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö mainitaan maahanmuuttajien kotouttamisen edistämiseksi toteutettavana osa-alueena. Ensisijaisesti maahanmuuttajalta kerrotaan odotettavan aktiivisuutta ja omatoimisuutta, mutta mikäli omat voimat eivät riitä, tarjotaan vastaukseksi maahanmuuttajajärjestöjä. Samalla kuitenkin painotetaan yksilön oman aktiivisuuden tärkeyttä.

”Espoo-tarinan lähtökohtiin kuuluu, että espoolaiset ovat aktiivisia ja omatoimisia huolehtien itsestään, läheisistään ja lähiympäristöstään. Kukaan ei kuitenkaan jää tukea vaille, mikäli omat voimat eivät riitä. Tämä kuvaa hyvin myös kotouttamisohjelman lähtökohtia. Maahanmuuttajien kotoutuminen Espooseen ei onnistu ilman heidän omaa aktiivisuuttaan, mutta kaupunki tukee tätä tavoitetta kotouttamisohjelmaa toteuttamalla. Kotoutumisen edistämiseksi kaupunki pyrkii nykyistä aktiivisempaan yhteistyöhön maahanmuuttajia edustavien järjestöjen kanssa.” (Espoon kaupunki 2018, s. 4)

Vantaan kotouttamisohjelmassa järjestöistä kerrotaan, että ne tarjoavat mahdollisuuden oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen sekä, että ne tarjoavat suomen kielen opetusta, erilaista kerhotoimintaa tai mahdollisuuden oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen.

Turun kotouttamisohjelmassa mainitaan, että kaupungin vapaa-aikatoimiala näyttelee tärkeää osaa maahanmuuttajien osallistamisen ja aktiivisuuden edistämässä ja syrjäytymisen ennaltaehkäisemisessä. Yhdistysten, yhteisöjen ja muun verkoston kanssa vapaa-aikatoimiala mahdollistaa kulttuurisen moninaisuuden ja kulttuurien välisen vuoropuhelun mahdollistaminen. Myös Tampereen kotouttamisohjelmassa järjestöjen yhteydessä mainitaan kotoutumisen kaksisuuntaisuuden mahdollisuus.

”Maahan muuttaneiden kotoutumista edistäviä palveluita järjestävät kaupungin ja valtion lakisääteisten palveluiden lisäksi erilaiset yhteisöt, järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat. Monipuolinen toimijoiden verkosto on tärkeä osa kokonaisvaltaista kotoutumista edistävää palveluverkosta ja kaksisuuntaista kotoutumista.” (Turun kaupunki 2018, s. 10)

Järjestöillä on tärkeä paikka yhteiskunnassa ja tässä tapauksessa kotouttamistyössä. Kuitenkin siihen liittyy myös tiettyjä riskitekijöitä. Sanna Saksela-Bergholm (2009, s. 284–285) tuo esille, että jos sosiaalipalveluiden viralliselta taholta tehtävät siirtyvät kolmannelle sektorille, on olemassa riski perustuslain suhteen. Perustuslain mukaan jokaisella kansalaisella on oikeus sosiaali- ja terveyspalveluihin. Ei ole takeita, että maahanmuuttajajärjestöissä vapaaehtoisena työskentelevät pystyvät huolehtimaan tästä velvollisuudesta mahdollisesta asiantuntemuksen puutteesta, resurssien vähydestä ja ajanpuutteesta johtuen. Saksela-Bergholm (mts. 284–285) ehdottaa yhdeksi ratkaisuksi maahanmuuttajayhdistysten rooliin palveluntarjoajina paikallisviranomaisten ja maahanmuuttajajärjestöjen välisen yhteistyön lisäämistä.

4.1.4 Hyöty- ja talousnäkökulma

Kilpailukyky

Osassa kotouttamisohjelmia oli korostettu kaupungin kilpailukykyä ja hyötynäkökulmaa. Myös työperäisen maahanmuuton lisääminen nousi esille. Kiristynyt yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa korostuu yksilön oma vastuu ja yhteiskunnallinen hyöty, näkyy luonnollisesti kotoutumispolitiikassa.

Helsingin kotouttamisohjelmassa kerrotaan, että kotouttamisohjelman käytäntöjen tavoitteena on Helsingin aseman varmistaminen kansainvälisesti kilpailukykyisenä, jotta maahan voitaisiin rohkaista muuttamaan lisää osaajia. Tulkintani mukaan tässä tulee osuvasti esille yhteiskunnallisesti kiristynyt ilmapiiri, eli halutaan, että maahanmuuttokin on mahdollisimman tehokasta, ja että muuttajista olisi hyötyä. Myös termi ”osaajat” herättää kysymyksen siitä, mikä on pakolaisena maahan muuttaneiden rooli tällaisessa tavoitteessa. Tosin Helsingin kotouttamisohjelmassa myös mainitaan täällä asuvien osaamisen tunnistaminen ja huomiointi. Tällä luultavasti viitataan siis kaikkiin maahanmuuttajiin.

”Kilpailukykyä voidaan parantaa erityisesti panostamalla täällä olevien osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen sekä houkuttelemalla osaavaa työvoimaa ja yrittäjiä ulkomailta.” (Helsingin kaupunki, 2017, s. 6)

Turun kotouttamisohjelmassa tuodaan esille selkeästi se, että maahanmuuton syistä riippumatta kaikkien maahanmuuttajien osaaminen ja potentiaali huomioidaan alueen elinkeinoelämän kehittämisessä. Erilaisuuden luoma rikkaus mainitaan myös sekä mahdollisuuksien ja tukien tarjoaminen, joilla edesautetaan maahanmuuttajien osaamisen käyttöönottoa. Lisäksi Turun ohjelmassa mainitaan, että kotoutumiseen investointi on Suomen talouskasvun hyvinvoinnille keskeisessä roolissa. Tässä yhteydessä nousee esille hyötynäkökulma; maahanmuuttajien kieli- ja kulttuuri näyttäytyy rikkautena, kun se voidaan valjastaa Suomen talouskasvun nousuun. Tämä

saa pohtimaan sitä, kenen tai minkä hyötyä ajatellen kotoutuminen on suunniteltu: maahanmuuttajan vai valtion?

”Ohjelman toimenpitein pyritään vahvistamaan monimuotoista kaupunkia ja hyödyntämään erilaisuuden luoma rikkaus sekä tukemaan alueen kasvua valjastamalla maahanmuuttajataustaisten osaaminen elinkeinoelämän tarpeisiin. Maahanmuuttajien osaamisen tunnistamiseen, tunnustamiseen ja kehittämiseen tarjotaan riittävästi nykyaikaisia mahdollisuuksia ja tukia.” (Turun kaupunki 2018, s. 2)

”Suomen talouskasvun ja hyvinvoinnin näkökulmasta riittävä ja pitkäaikainen maahanmuutto sekä investoiminen maahanmuuttajien kotoutumiseen ovatkin merkittävässä rooleissa. Kotoutumisen onnistuessa maahanmuuttajien erilaiset kieli-, kulttuuri ja osaamistaustat voivat hyödyttää laajasti suomalaista elinkeinoelämää ja yhteiskuntaa.” (Turun kaupunki 2018, s. 7)

Espoon kotouttamisohjelmassa mainitaan, että maahanmuuttajien urapolkujen tukeminen liittyy työllistymisen lisäksi pyrkimykseen kohti kansainvälistä kilpailukykyä, ja viennin kasvun edellytysten luomista. Samassa osiossa kerrotaan Ruotsin tilanteesta, jossa ulkomaalaistaustaisen henkilön palkkaaminen yritykseen, lisäsi vientiä tämän henkilön synnyinmaahan. Jos tulkitsemme oikein, tässä yhteydessä tarkoitetaan nimenomaan maahanmuuttajia, jotka ovat muuttaneet Suomeen korkeakouluopintojen vuoksi, sillä tämä asia mainitaan kappaleen jälkeen, jossa on käsitelty Aalto-yliopistoa ja muita korkeakoulujen roolia Espoon kansainvälistymisen kannalta. Tässä korostuu taloudellisen hyödyn tavoite, ja muu kuin työ- tai opiskeluperäinen maahanmuutto jää tässä sivuun.

”Kaupungin pyrkimys osaavien maahanmuuttajien urapolkujen tukemiseen liittyy työllisyyden lisäksi myös yritysten kansainvälisen kilpailukyvyn ja viennin kasvun edellytysten luomiseen. Ruotsissa tutkimustulosten valossa jokaista uutta ulkomaalaissyntyistä työntekijää kohden yrityksen palveluvienti hänen synnyinmaahansa on kasvanut keskimäärin kaksi prosenttia. Palkkaamalla korkea-asteen koulutuksen suorittaneen henkilön, joka on asunut Ruotsissa alle neljä vuotta, ruotsalaisyritysten palveluvienti palkatun henkilön syntymämaahan nousi keskimäärin 18 prosenttia. Erityisesti erikoistuneissa ja monimutkaisissa palveluissa ulkomailla syntyneiden työntekijöiden palkkaaminen vaikutti myönteisesti myös uusien vientimarkkinoiden avaamiseen. Suomesta ei valitettavasti ole saatavilla vastaavaa tutkittua tietoa.” (Espoon kaupunki 2018, s. 12)

Van Oorschot (2008, s. 4) kirjoittaa, että on olemassa kaksi erilaista argumenttia, miksi maahanmuutto asettaisi uhkan eurooppalaisille hyvinvointivaltioille: yksi on taloudellinen, toinen on sosiologinen. Taloudellisten perustelut nojaavat maahanmuuttoon liittyviin sosiaalimenoihin, joka voi uhata hyvinvointijärjestelmän elinkelpoisuutta pidemmällä aikajänteellä. Maahanmuuttajat voivat tuottaa ylimääräisen verotaakan, mikäli he ovat erityisen riippuvaisia hyvinvoinnista, ja mikäli he tulevat maihin, joissa hyvinvointitaso on korkealla. (mts. 4.) Tällainen ajatus on tulkintani mukaan edustettuna tarkastelemissani kotouttamisohjelmissa; halutaan varmistaa, että maahanmuuttajat työllistyisivät mahdollisimman nopeasti ja olisivat mahdollisimman vähän hyvinvointiyhteiskunnan apua tarvitsevia, jotta maahanmuutto olisi taloudellisesti hyödyllistä maan taloudelle. Myös työ- ja opiskeluperäisen maahanmuuton lisäämisen tavoite korostuu ohjelmissa.

Seurantamittarit

Kotoutumisen kustannustehokkuutta pyritään seuraamaan eri mittarein. Helsingin kotouttamisohjelmassa kerrotaan näistä seurantamittareista, joiden tarkoituksena on ymmärtää siirtymisen kesto maahantulosta työllisyyteen ja olisiko tuo aika mahdollista tehdä lyhyemmäksi.

”Lisäksi kaupunki pyrkii rakentamaan säännöllisen seurannan valtion kanssa, jotta ymmärretään kauanko siirtyminen maahantulosta työlliseksi kokonaisuudessaan kestää ja miten edellä mainittua aikaa voitaisiin lyhentää.” (Helsingin kaupunki 2017, s. 9)

Turun kotouttamisohjelmassa kerrotaan vaikuttavuusmittareiden pyrkivän kuvaamaan sitä, missä maahanmuuttajien elinolosuhteet ovat samankaltaistuneet kantaväestön elinolosuhteiden kanssa. Kotoutumisindeksi koostuu kolmesta kotoutumisen onnistumista mittaavasta näkökulmasta: nuorten toisen asteen koulutukseen osallistuminen, työllisyys ja tulot. Tässä siis kotoutumisen onnistuminen tunnustetaan olevan näiden kolmen tekijän todennettavissa. Kotoutumisen suhteen pyritään niin ikään tehokkuuteen, ja sen mahdollisimman lyhyeen kestoan.

”Ohjelmaston vaikuttavuusmittarina käytetään kaupunkitasoista kotoutumisindeksiä kuvaamaan sitä, missä maahanmuuttajien elinolosuhteet ovat lähentyneet kantaväestön elinolosuhteita. Kotoutumisindeksi muodostuu kolmesta kotoutumisen onnistumista mittaavasta näkökulmasta: Nuorten toisen asteen koulutukseen osallistuminen, työttömyys ja tulot. Kotoutumisindeksille on asetettu tavoitearvoksi 1 % kasvu vuositasolla.” (Turun kaupunki 2018, s. 19)

Toisaalta seurantamittareiden ei voi väittää ainoastaan olevan tarkoitettu kotoutumisen kustannustehokkuuden seurantaan, vaan taustalla voi olla myös laadukkaan asiakastyön seuranta. Tämän voi siis ajatella liittyvän tehokkuuden seuraamista enemmän siihen, että pidetään huolta siitä, että esimerkiksi kotoutumispalvelut ovat asiakkaiden tukena ja että kotoutumistyö toteutuu lain mukaisesti. Esimerkiksi Espoon kotouttamisohjelmassa kerrotaan seurantamittarista, jossa näkökulmana on kotoutumisen edistäminen.

”Tähän haasteeseen on näköpiirissä ratkaisu, joka perustuu erilaisten rekisteriaineistojen yhdistelemiseen. Palvelutuotannossa syntyvän datan yhdisteleminen esimerkiksi erilaisten asiakasryhmien ulkomaalaistaustaisuutta koskevan rekisteritiedon kanssa mahdollistaa kaupungin palvelutuotannon läpivalaisun kotoutumisen edistämisen näkökulmasta.” (Espoon kaupunki 2018, s. 13)

4.2 Monikulttuurisuus- ja tasa-arvokeskustelu

Analyysissäni kiinnitin huomiota siihen, että monikulttuurisuus ja monikielisyys, jonka katson osaksi monikulttuurisuuden käsitettä, nousivat lähes jokaisessa tarkastelemassani kotouttamisohjelmassa esille jollakin tavalla.

Erityisesti huomioni kiinnittyi Espoon ja Vantaan ohjelmissa esille tuotu sukupuolten tasa-arvo kotiäitien kielenopetusta käsiteltäessä. Espoon kotouttamisohjelmassa kerrotaan, että ulkomaalaistausten miesten ja suomalaistaustaisten miesten työllistymisessä ei ole merkittävää eroa. Suomalaistaustaisten naisten ja ulkomaalaistaustaisten 20–24-vuotiaiden naisten kerrotaan omaavaan keskenään eriäviä asenteita koskien heidän näkemyksiään pääasiallisesta toiminnastaan. Ulkomaalaistaustaisista enemmistö pitää pääasiallisena toimintanaan omien lasten hoitoa, kun taas suomalaistaustaisilla saman mielipiteen osuus on alhaisempi.

”Tilastokeskuksen mukaan ulkomaalaistaustaiset miehet työllistyvät lähes yhtä hyvin kuin saman koulutustason suomalaistaustaiset miehet. Ulkomaalaistaustaisista 20–24-vuotiaista naisista 15 prosenttia pitää pääasiallisena toimintanaan omien lasten hoitoa, kun suomalaistaustaisista naisista vastaava osuus on 4 prosenttia. Sukupuolten välisen tasa-arvon nimissä Espoon työllisyyspalveluissa kiinnitetään valtuustokauden aikana erityistä huomiota heikosti työllistyneiden maahanmuuttajanaisten työmarkkina-aseman kohentamiseen.” (Espoon kaupunki 2018, s. 11)

Vantaan kotouttamisohjelmassa kerrotaan kotona lastaan hoitaville vanhemmille järjestettävästä kotivanhempitoiminnasta, jonka tarkoituksena on kielen opettelu, tutustuminen muihin vanhempiin ja suomalaisiin, ja rohkaistuminen jatko-opintoihin ja työelämään hakeutumiseen. Toiminnassa on järjestetty lasten hoito. Kappaleen lopussa vedotaan tasa-arvon toteutumiseen, sillä kotona lasta hoitavat ovat pääsääntöisesti äitejä. Pohdin, onko kyse todella tasa-arvon toteutumisen tavoitteista vaiko yksinkertaisesti työllisyyden kasvuun pyrkimisestä, joka yleisesti näyttäytyy tarkastelemieni kotouttamisohjelmien punaisena lankana?

”Kotona oleville vanhemmille järjestetään kunnan palveluna Vantaalla niin sanottua kotivanhempitoimintaa avoimissa päiväkodeissa (seitsemän eri puolilla Vantaata). Vanhemmat saavat suomen kielen opetusta samalla kun lasten hoito järjestetään. Toiminnassa opitaan kieltä, tutustutaan muihin vanhempiin ja suomalaisiin, opitaan tuntemaan lähiympäristö ja rohkaistutaan hakeutumaan jatko-opintoihin ja/tai työelämään. Toiminta on rajattua ja sen kysyntä on huomattavasti suurempaa kuin tarjonta. Uuden lainsäädännön myötä kotivanhempien kielenopetusta pyritään Vantaalla lisäämään. Sen onnistumiseksi on tarpeen kehittää avoimia varhaiskasvatuspalveluita niin, että lastenhoitoa on riittävästi saatavilla. Kotona lastaan hoitavat ovat pääsääntöisesti äitejä. On myös tasa-arvokysymys, ettei lastenhoito ole naisille este osallistua kielen opetukseen.” (Vantaan kaupunki 2018, s. 13.)

Olennaista on miettiä, mitä tasa-arvo kenellekin tarkoittaa. Salla Tuorin (2007, s. 169) mukaan keskustelu tasa-arvosta on Suomessa lähtökohtaisesti heteronormatiivista ja siinä oletusarvona on valkoinen suomalainen naistoimija. Voidaanko esimerkiksi lasten hoitamista kotona arvioida vääräksi toiminnaksi, jos se suomalaisen tasa-arvokäsityksen mukaisesti on nykyään huonoksi katsottu asia? Myös pohdinta koskien sitä, missä määrin maahanmuuttajan voidaan vaatia

sulautuvan ”meidän” tapoihimme, ja missä määrin hänellä on oikeus elää mahdollisen oman kulttuurikäsitteensä mukaan, on kiinnostava.

Kyseenalaistamatta sitä tosiasiaa, että suurin osa kotona lastaan hoitavista ovat äitejä, on tärkeää pohtia, millaista retoriikkaa käytetään erityisesti maahanmuuttajanaaisista puhuttaessa. Tuori (2007, s. 158) kritisoi maahanmuuttajanaisen käsitteen käytön monikulttuuristen seminaarien, tutkimusten ja projektiraporttien otsikoissa yleistävän, arvioivan ja luovan stereotypioita. Tämä maahanmuuttajanaisen-käsitteen käyttö korostaa sitä, että *nämä* maahanmuuttajanaiset ovatkin aktiivisia toimijoita, toisin kuin jotkut *toiset* maahanmuuttajanaiset, jotka ovat syrjäytyneitä ja vaiti. Tämä siis luo kahtiajaon maahanmuuttajanaisten välille, ja vahvistaa käsitystä siitä, että maahanmuuttajanaiset ovat ryhmä, joista voidaan keskustella, mitä he ovat tai eivät ole. (mts. 158.)

Suurpää (2002, s. 217) muotoilee kotouttamisohjelmista kaksi solidaarisuustyyppiä: *hyväntahtoisen solidaarisuuden* ja *hyvän vaihdon solidaarisuuden*. *Hyvän tahdon solidaarisuuden* keskeisenä periaatteena on kaikkien oikeus valtion määrittämiin toimintoihin ja palveluihin. Ehtoina on kuitenkin tietynlainen kontrolloitu erilaisuus, muodollisen tasa-arvon ja hyvän sosiaalisen järjestyksen hallinta valtion taholta. *Hyvän vaihdon solidaarisuus* puolestaan perustuu vaihdon periaatteeseen, jossa vaihdon mukanaan tuoma vastavuoroinen riippuvuus vaatii vastuunottoa. (mts. 217.) Pyrkimykset kohentaa maahanmuuttajanaisen asemaa kohti suomalaisempaa naisen roolia, istuu osuvasti *hyvän tahdon solidaarisuuden* kuvaukseen.

Turun kotouttamisohjelmassa monikulttuurisuutta lähestytään erilaisesta tulokulmasta. Ohjelmassa nousee esille yhteistyö etnisten ryhmien ja uskonnollisten yhteisöjen kanssa, jolla pyritään kulttuurien välisen vuoropuhelun lisäämiseen. Ohjelman mukaan kulttuurien välinen vuoropuhelu edistää kotoutumista ja lisää yleistä turvallisuutta. Kaupungin kerrotaan muun muassa kouluttavan henkilökuntaansa tunnistamaan paremmin syrjintää ja torjumaan sitä, sekä kasvattavan väestön tietoa eri kulttuureista suvaitsevaisuuden edistämiseksi.

”Valtuuston strategisten linjausten mukaisesti Turussa on nollatoleranssi rasismille. Mikäli syrjintää havaitaan kouluissa, nuorisotyössä tai muussa kaupungin palvelussa siihen puututaan aktiivisesti. Kaupunki myös kouluttaa henkilökuntaansa tunnistamaan paremmin syrjinnän ja puuttumaan siihen välittömästi. Suvaitsevaisuutta ja hyviä etnisiä suhteita edistetään lisäämällä väestön tietoa eri kulttuureista ja kannustamalla kaupungin asukkaita kulttuurien väliseen vuoropuheluun.” (Turun kaupunki 2018, s. 18)

Erityisesti sosiaalityön kannalta miettien, kulttuurisen kompetenssin käsite on tärkeä. Kulttuurinen kompetenssi tarkoittaa eettistä ja laillista sosiaalityön käytäntöä. Kulttuurinen kompetenssi muodostuu käyttäytymisestä, asenteista ja toimintaperiaatteista, jotka mahdollistavat sosiaalivirastot ja sosiaalialan ammattilaiset palvelemaan yksilöitä tehokkaasti ottaen huomioon heidän arvonsa ja uskomusjärjestelmänsä. Kulttuurisen kompetenssin prosessissa yksilön oma kokemusmaailma ja maailmankuva asettuu haasteen alaiseksi. Kulttuurinen kompetenssi on mahdollista myös rakentaa sosiaalivirastojen organisaatiokulttuuriin sisälle luoden sekä työntekijöille että asiakkaille tervetulleeksi toivottavan ilmapiirin. (Pardasani & Goldkind, 2013, s. 43.) Kulttuurinen kompetenssi on toisaalta kohdannut paljon kritiikkiä. Suurin osa kulttuurista kompetenssia koskevasta kritiikistä koskee sitä, että kulttuurinen kompetenssi keskittyy mukavuuteen “muiden” kanssa kehystettynä itsetietoisuudeksi, toiseksi kritiikki koskee kulttuurin käyttämistä rodullisen tai etnisen ryhmän identiteetin edustajana, myös painotus yrittää tietää ja tulla osaavaksi ymmärtämään toisia kulttuureita, on kohdannut kritiikkiä. Lisäksi muuntautumiskykyisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toimintasuunnitelman puuttuminen, joka käsittelee ja haastaa sosiaalista eriarvoisuutta, edustaa kulttuuriseen kompetenssiin kohdistuvan kritiikin sisältöä. (Fisher-Borne, Cain & Martin, 2015, s. 169.)

Tampereen kotouttamisohjelmassa kerrotaan kaupungin edistävän vieraskielisten kuntalaisten palveluissa laajasti monikielisyyttä. Varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja kulttuuripalveluissa huomioitavan monikielisyyden lisäksi Tampereen kaupunki antaa monikielistä ohjausta- ja neuvontaa.

”Monikielisyys on läsnä myös kulttuuripalveluissa, joissa järjestöjen kanssa toteutettavissa tapahtumissa kielellinen monimuotoisuus on osa toimintaa. Tavoitteenamme on edistää eri ikäisten kunta aisten kotoutumista tarjoamalla monikielisiä palveluita ja tuottamalla infomateriaaleja eri kielillä.” (Tampereen kaupunki 2021, s. 10)

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä maisterintutkielmassani olen tarkastellut, millaisena onnistunut kotoutuminen näyttäytyy kuntien kotouttamisohjelmissa. Tutkimuskysymykseni oli “Millaisena onnistunut kotoutuminen näyttäytyy kuntien kotouttamisohjelmissa?”.

Työllistyminen korostui tarkastelemieni kotouttamisohjelmien keskeisimpänä teemana. Työllistyminen asettuu kotoutumisen päämääräksi, ja kotoutumiseen liittyvät muut tekijät jäävät merkittävän vähälle huomiolle. Erityisesti maahanmuuttajan oma tunne ja kokemus kotoutumisesta sekä voimavarojen huomioiminen ja vahvistaminen jäävät vähälle. Toki yleisestikin poliittisesti kiristynvä ilmapiiri kohti tehokkuuden korostamista toisintuu hyvän kotoutumisen linjauksissa.

Syrjäytymisen ehkäisy nousi esille osassa kotouttamisohjelmia alueellisen segregaaation ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyn muodossa. Keskustelu syrjäytymisestä voi nähdä osana laajempaa yhteiskunnallisen ilmapiirin kiristymistä, jossa yksilöltä vaaditaan aktiivisuutta ja mahdollisimman pientä avuntarvetta yhteiskunnalta. Kolmannen sektorin rooli korostui tarkastelemissani kotouttamisohjelmissa kielen ja kulttuurin sekä muun kuin työhön liittyvän kotoutumisen tukevana tekijänä. Toisaalta eri sektorirajojen välinen yhteistyö on arvokasta, ja varmasti hedelmällistä kotoutumisen kannalta.

Hyvinvointivaltion muutos näkyy periaatteiden ja käytäntöjen muutoksessa. Tutkimukseni tuloksissa korostui kaupunkien kilpailukyvyn ylläpito ensinnäkin sillä, että opiskelu- ja työperäinen maahanmuutto lisääntyisi, ja yleisesti saataisiin maahanmuuttajat mahdollisimman nopeasti työllistymään. Maahanmuuttajien tulisi olla mahdollisimman vähän hyvinvointiyhteiskunnan avun tarpeessa. Myös seurantamittarit nousivat esille kotouttamisohjelmissa. Seuranta- ja vaikuttavuusmittareiden avulla on pyrkimyksenä tarkastella kotoutumisen onnistuvuutta ja tehokkuutta. Toisaalta kotoutumisen tehokkuuden tarkastelu ei aina ole seurantamittareiden ainoa tavoite ja tarkoitus, vaan erään kaupungin kotouttamisohjelmassa nousi esille, seurantamittareilla voidaan pyrkiä myös edistämään kotouttamistyötä itsessään.

Yllättävä havainto oli sosiaalityön lähes olematon rooli ohjelmissa. Itse kotouttamispalveluissa sosiaalityöntekijänä työskentelevänä tämä on erikoista, sillä kotouttava sosiaalityö on varsin keskeisessä roolissa maahanmuuttajan kotoutumisessa. Lisäksi haluan korostaa sitä, että vaikka kotouttamisohjelmissa kotoutuminen näyttäytyy hyvin työllistymiskeskeisenä, on kotouttamispalveluissa jokapäiväinen asiakastyö paljon muutakin kuin työllistymiseen liittyvien asioiden hoitoa. Kotouttava sosiaalityö on monipuolista, ja asiakkaiden kanssa käsitellään monenlaisia arki- ja perhe-elämään liittyviä asioita läpi, ja koen, että kotouttamispalveluiden sosiaalityössä kotoutuja pyritään huomioimaan kokonaisvaltaisena yksilönä, ei vain yhteiskunnalle hyötyä tuottavana yksilönä.

Monikulttuurisuutta käsiteltiin osassa kotouttamisohjelmia, ja erityisesti sukupuolten tasa-arvon käsite korostui ohjelmissa. Maahanmuuttajanaisten asema nousee ohjelmissa esille keskusteluna siitä, että ulkomaalaistaustaisten naisten työllistymistä tulisi saada kohennettua, ja siten kotiäitiyttä tulisi vähentää. Kyse on myös yhteiskunnan normeista, ja on tärkeää pohtia, mistä ja kenen kannalta tasa-arvokäsitystä katsotaan, ja missä määrin yhteiskunta voi vaatia maahanmuuttajaa hylkäämään omat normikäsitteensä, jotka saattavat mahdollisesti poiketa tässä tapauksessa suomalaisen yhteiskunnan normikäsitteistä. Lisäksi kysymykseksi jää, onko pikemminkin kyse yleisestä taloudellisen kasvun tavoittelusta, joka on miellyttävämpää asettaa tasa-arvokysymykseksi puhuttaessa naisista. Monikulttuurisuutta käsiteltiin myös kulttuurisen vuoropuhelun lisäämisen kannalta, sekä syrjinnän tunnistamisessa. Monikielisyyden lisääminen nousi esille yhden kunnan kotouttamisohjelmassa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että onnistunut kotoutuminen määrittyy aktiivisuuden ja tehokkuuden kautta. Yhteiskunnassa vuosien saatossa lisääntyneen uusliberalistisen ilmapiirin vaatimusten mukaisesti yksilön tehokkuus ja ajatus yhteiskunnan osallisista tehokkaina, taloudellista hyötyä tuottavina, ja ansaitsevina yksilöinä, korostuu kotouttamisohjelmissa onnistuneen kotoutumisen määrittäjinä. Syrjäytyneiksi määrittyvät he, jotka eivät jostain syystä pysty täyttämään näitä vaatimuksia, ja siten ovat riippuvaisia hyvinvointiyhteiskunnan avusta.

Maahanmuuttajien yksilöllisten tarpeiden huomiointi jää vähälle, ja maahanmuuttajat näyttäytyvät homogeenisenä joukkona, joilla kaikilla on samat henkiset ja fyysiset resurssit käytössään. Siten kotoutujan itse koettu hyvinvointi jää hyvin niukasti huomioiduksi ja tämä istuu osaltaan uusliberalistiseen ajankuvaan. Onnistunut kotoutuja määrittyykin kotouttamisohjelmissa esitettävien tavoitteiden mukaan ahkerana, mahdollisimman vähän julkisia resursseja käyttämänä, yhteiskunnalle hyötyä tuovana ja nopeasti työllistyvänä yksilönä.

On tärkeää huomioida, että kotoutuminen on molemminpuolinen prosessi, yhteiskunnan ja kotoutujan välinen asetelma. Yhteiskunnan on tuettava maahanmuuttajaa kotoutumisessa, ja myös kotoutujalta vaaditaan paljon oma-aloitteisuutta ja sitoutumista kotoutumisen käytäntöihin. Näen, että lopulta tärkein tekijä kotoutumisessa lähtee hänen omasta motivaatiostaan ja halusta kotoutua. Siten tutkielmani tulosten perusteella näenkin yhtenä jatkotutkimuksen aiheena, miten onnistunut kotoutuminen näyttäytyy maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kokemuksissa.

Lisäksi mielenkiintoista on myös se, että tunne onnistuneesta kotoutumisesta on lopulta subjektiivinen kokemus, ja siten onnistunut kotoutuminen saattaa näyttäytyä hyvinkin erilaisena kunnallisissa kotouttamisohjelmissa ja yksittäisen maahanmuuttajan kokemuksena. Myös maahanmuuttajataustaisten henkilöiden osallisuus kunnallisten kotouttamisohjelmien laadinnassa toisi varmasti arvokasta tietoa ja näkökulmia. Ihmiset, jotka ovat käyneet kotoutumisprosessin, omaavat kokemusasiantuntijuutta, jota kukaan, joka ei ole maahanmuuttajataustainen, ei voi tietää. Lisäksi heillä voisi olla näkökulmia siitä, mitkä tekijät vaikuttavat motivaation kotoutua, millaiset kotouttamisen käytännöt tuntuvat toimivilta ja mihin asioihin olisi tärkeää kiinnittää huomiota.

Myös sosiaalipalveluiden työntekijät, jotka työskentelevät kotouttamistyön parissa, toisivat tärkeää tietoa ja näkökulmia kunnallisten kotouttamisohjelmien laatimisessa.

Kirjoitusprosessini on ollut mielenkiintoinen ja antoisa, paikoin myös haastava. Aloitin kirjoitusprosessini toukokuussa 2022 työssäkäynnin ja opintojen ohella, eli kaiken kaikkiaan se on kestänyt lähes vuoden. Aihe on jaksanut kiinnostaa ja herättää minussa innostusta läpi koko prosessin. Haastetta sen sijaan on tuonut aiheen rajauksen pohdinta, ja ajoittainen huoli aineiston riittävydestä ja siitä, että kotouttamisohjelmat ovat lakiin perustuvia dokumentteja, jolloin ne toisintavat pääpiirteittäin samaa linjausta. Kuitenkin koen, että sain lopulta tarpeeksi tutkimustuloksia sekä vastattua tutkimuskysymykseen. Olen pääpiirteittäin tyytyväinen tutkielmani tekoprosessiin. Toivon, että tutkimukseni toisi omalta osaltaan lisää tietoa ja näkökulmia kotoutumiskeskusteluun sekä voisi tuoda näkökulmia myös kotouttamisen parissa tehtävään sosiaalityöhön.

Lähteet

Addy, T. (2016). Citizenship. New challenges in theory and practice. Teoksessa Gothóni, R., Hyväri, S., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.), *Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena* (s. 11–24). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Anis, M. (2013). Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Teoksessa Alitorppa-Niitamo, A., Fågel, S. & Säävälä, M. (toim.), *Olemme muuttaneet ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä* (s. 147–162.). Väestöliitto ry. Helsinki. Haettu 24.11.2023 osoitteesta https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/e38fea1b-olemmu-muuttaneet-ja-kotoudumme_ilmankanta.pdf

Anis, M. (2017). Maahanmuuttajat ja sosiaalityö. Teoksessa Kananaja, A. & Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.), *Sosiaalityön käsikirja* (s. 320–328). Tietosanoma. Helsinki.

Anttonen, A. & Sipilä, J. (2000). Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Elinkeinoelämän keskusliitto. *Työtä ja tekijöitä Suomeen*. Haettu 4.2.2023 osoitteesta <https://ek.fi/tavoitteemme/innovaatiot-digitalisaatio-ja-osaava-tyovoima/tyoperainen-maahanmuutto/>.

Erdal, M. B. & Oeppen, C. (2018). *Forced to leave? The discursive and analytical significance of describing migration as forced and voluntary*. Journal of ethnic and migration studies 6, 981–998.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Esping-Andersen, G. (2013). *The three worlds of welfare-capitalism*. Princeton University Press.

Espoon kaupunki (2018). *Kotouttamisohjelma 2018–2021*. Haettu 20.6.2022 osoitteesta <https://static.espoo.fi/cdn/ff/Rp-NS4Sr-gAQPWjFz7fuM1cXPqyouLT9Y8teicSu30/1632740522/public/2021-09/Espoon%20kaupungin%20kotouttamisohjelma%202018-2021.pdf>.

Euroopan parlamentti. *Pakolaiset ja muuttoliike Euroopassa: tietoja ja tilastoja*. Haettu 27.1.2023 osoitteesta <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/society/20170629STO78630/pakolaiset-ja-muuttoliike-euroopassa-tietoja-ja-tilastoja>

Fisher-Borne, M. & Cain, J. & Martin, S.L. (2015). *From Mastery to Accountability: Cultural Humility as an Alternative to Cultural Competence*. Social Work Education 2, 165–181.

Floya, A. & Yuval-Davis, N. (1992). *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. London: Routledge.

Hammar-Suutari, S. (2006). *Kulttuurien välinen viranomaistyö. Työn valmiuksien ja yhdenvertaisen asiakaspalvelun kehittäminen*. Työpoliittinen tutkimus. Helsinki: Työministeriö.

Hammar, S. & Katisko, M. (2016). Pakolaisesta täysivaltaiseksi asukkaaksi. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 213–229). Helsinki: Gaudeamus.

Heikkinen, S. J. & Lumme-Strandt, K. (2014). *Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa*. Gerontologia 3, 168–183.

Heino, E. (2018). *Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa*. Helsingin yliopisto.

Heino, E. & Jäppinen, M. (2022). *Näkökulmia kulttuurin merkityksiin sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa*. Janus 2, 174–181.

Helsingin kaupunki. (2018). *Kaikkien Stadi. Helsingin kotouttamisohjelma 2017–2021*. Haettu 20.6.2022 osoitteesta https://www.hel.fi/static/liitteet/kanslia/maahanmuuttajat/compressed_Koto%20suomeksi.pdf.

Hiitola, J. & Peltola, M. (2018). Tuotettu ja koettu toiseus viranomaisten ja maahanmuuttotastaisten vanhempien kohtaamisissa. Teoksessa Hiitola, J., Anis, M. & Turtiainen, K. (toim.), *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä* (s. 106–124). Tampere: Vastapaino.

Huttunen, L. (2004). Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista* (s. 134–154). Gaudeamus.

IFSW (2014). *Sosiaalityön globaali määritelmä*. Haettu 26.2.2023 osoitteesta <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.

Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, K. (2018). *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Juopperi, J. (2019). Maahanmuuttajat suuntaavat kaupunkeihin. Euroopasta tulleita asettunut maaseudullekin. Tieto & Trendit. Tilastokeskus. Haettu 25.2.2023 osoitteesta <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/maahanmuuttajat-suuntaavat-kaupunkeihin-euroopasta-tulleita-asettunut-maaseudullekin/>

Kalof, L., Dan, A. & Dietz, T. (2008). *Essentials of social research*. Maidenhead: McGraw-Hill Open University Press.

Kananoja, A. (2017). Asiakastyön yleiset lähtökohdat sosiaalialalla. Teoksessa Kananoja, A. & Lähtinen, M. & Marjamäki, P. (toim.), *Sosiaalityön käsikirja* (s. 169–189). Helsinki: Tietosanoma.

Kerkkänen, H. (2008). *Kotouttaminen kulturisoivan biovallan käytäntöinä*. Finnish Journal of Ethnicity and Migration 1, 21–32.

Kerkkänen, H. & Säävälä, M. (2015). *Maahanmuuttajien psyykkistä hyvinvointia ja mielenterveyttä edistävät tekijät ja palvelut. Systemaattinen tutkimuskatsaus*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 40/2015.

Keskinen, S. (2012). Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Keskinen, S., Vuori, J. & Hirsiaho, A. (toim.), *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa* (s. 291–320). Tampere University Press.

Kokkonen, T. & Närhi, K. & Matthies, A-L. (2018). Transformation of the Finnish welfare state. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J. (toim.), *Neoliberalism, Nordic Welfare states and Social Work: Current and Future Challenges* (s. 35–45). Abingdon, Oxon: Taylor & Francis.

Koskimies, L. & Kettunen, P. (2022). Selvitys kuntien kotouttamisohjelmista. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Kotoutuminen.fi, a. *Kotoutuminen ja pakolaisten vastaanotto*. Haettu 24.10.2022 osoitteesta <https://kotoutuminen.fi/kotoutuminen-ja-pakolaisten-vastaanotto>.

Kotoutuminen.fi, b. *Kunnan kotouttamisohjelman laadinta: Kotouttamisohjelma on osa laajempaa strategiaa*. Haettu 1.2.2023 osoitteesta <https://kotoutuminen.fi/kunnan-kotouttamisohjelman-laadinta>.

Kuntaliitto.fi. *Maahanmuutto ja monikulttuurisuus*. Haettu 14.11.2022 osoitteesta <https://www.kuntaliitto.fi/talous-ja-elinvoima/elinvoima/maahanmuutto-ja-monikulttuurisuus>

Kurtti, A. (2010). *Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa*. Lapin yliopisto.

Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Laki kotoutumisen edistämisestä, 1386 (2010).

Liebkind, K., Mannila, S., Jasinskaja-Lahti, I., Jaakkola, M., Kyntäjä, E. & Reuter, A. (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lyytinen, E. (2019). Johdanto. Teoksessa Lyytinen, E. (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* (s. 15–36). Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Marjanen, P., Spolander, G. & Aulanko, T. (2018). Neoliberalism, welfare state and social work practise in Finland. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J. (toim.), *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work: Current and Future Challenges* (s. 79–90). Abingdon, Oxon: Taylor & Frances.

Martikainen, T., Saukkonen, P. & Säävälä, M. (2013). Johdanto: Suomi muuttuu, kun Suomeen muuttetaan. Teoksessa Martikainen, T., Saukkonen, P. & Säävälä, M. (toim.), *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta* (s. 13–19). Helsinki: Gaudeamus.

McAdam, J. (2014). Conceptualizing “Crisis Migration”. A theoretical perspective. Teoksessa Martin, S., Weerasinghe, S. & Taylor, A. (toim.), *Humanitarian Crises and Migration. Causes, Consequences and Responses* (s. 28-50). London: Routledge.

McLaren, P. (1995). White terror and oppositional agency: Towards a critical multiculturalism. P. 33–63. In: Sleeter, C. & McLaren, P. (toim.), *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference* (s. 33–63). State University of New York Press.

Metteri, A. & Forsman, S. & Heinonen, E. & Laakso, T. (2016). Monikulttuurinen osaaminen ja kulttuurien välinen kompetenssi sosiaalityön käytännöissä ja koulutuksessa. Teoksessa Kannasoja, S. & Kuronen, M. & Poikolainen, T. (toim.), *Tutkiva sosiaalityö* (s. 27–32). Jyväskylä: Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura.

Miller, P. & Rose, N. (1997). Köyhiä ohjelmoimassa: Köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.), *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus, 111-149.

Mänttari-van der Kuip, M. (2013). *Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla? Yhteiskuntapolitiikka* 1, 5–19.

Mügge, L. & van der Haar, M. (2016). Who Is an immigrant and Who Requires Integration? Categorizing in European Policies. Teoksessa Garcés-Mascareñas, B. & Penninx, R. (toim.), *Integration Processes and Policies in Europe. Context, Levels and Actors* (s. 77–90). IMISCOE Research Series. Springer.

Onasch, E. & Weide, M. (2013). Teaching integration in France and Finland: A comparison of national discourses within civic integration programmes. Teoksessa Vad Jønsson, H., Onasch, E., Pellander, S. & Wicström, M. (toim.), *Migrations and welfare states: Policies, discourses and institutions* (s. 174–215). NordWel Studies in Historical Welfare State Research 3. NORDIC CENTRE OF EXCELLENCE NORDWEL Helsinki 2013.

Pardasani, M. & Goldkind, L. (2013) Managing Agencies for Multicultural Services. Teoksessa Congress, E. P. & González, M. J. (toim.), *Multicultural perspectives in social work practise with families* (41–55). New York: Springer Publishing Company.

Pitkänen, P. & Kouki, S. (1999). *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*. Edita.

Pitkänen, P. (2006). *Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä*. Edita. Helsinki.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100367/073pitkanen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pohjola, A. (2003). Sosiaalityön koulutuksen tila ja paikka. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.), *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut* (145–165). Jyväskylä: PS-Kustannus.

Puukari, S. & Korhonen, V. (2013). Monikulttuurinen ohjaus kotoutumista tukevassa työssä. Teoksessa Alitorppa-Niitamo A. & Fågel, S. & Säävälä, M. (toim.), *Olemme muuttaneet ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä*. Väestöliitto. 32–48. Haettu 22.4.2023 osoitteesta https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/e38fea1b-olemmemuuttaneet-ja-kotoudumme_ilmankantta.pdf.

Rastas, A. (2005). Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Huttunen, L., Löytty, O. & Rastas, A. (toim.), *Suomalainen vieraskirja*. Tampere: Vastapaino.

Rose, S. (2004) Sosiaalityön missio. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.), *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut* (193–205). PS-kustannus.

Saari, J. (2015). *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.

Saksela-Bergholm, S. (2009). *Immigrant Associations in the Metropolitan Area of Finland. Forms of Mobilisation, Participation and Representation*. Swedish school of social science. University of Helsinki.

Saukkonen, P. (2007). *Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka: taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle*. Cuporen verkkojulkaisuja 1/2007.

https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2007/monikulttuurisuus_tautatietoja.pdf

Saukkonen, P. (2013). Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.

Saukkonen, P. (2016). *Maahanmuuttajien kotoutuminen Helsingissä. Työllisyys, tulot ja asuminen*. Helsingin kaupungin tietokeskus

https://www.hel.fi/hel2/Tietokeskus/julkaisut/pdf/16_12_01_Tutkimuskatsauksia_12_Saukkonen.pdf

Saukkonen, P. (2020). *Suomi omaksi kodiksi. Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.

Siirtolaisuusinstituutti. *Siirtolaisuusinstituutin lausunto Ukrainan tilanteesta*. Haettu 27.1.2023 osoitteesta <https://siirtolaisuusinstituutti.fi/news/siirtolaisuusinstituutin-lausunto-ukrainan-tilanteessa/>.

Sisäministeriö (2021). *Suomen väestö monimuotoistuu. Vaihtelua on alueittain*. Haettu 25.2.2023 osoitteesta <https://intermin.fi/-/suomen-vaesto-monimuotoistuu-vaihtelua-on-alueittain>.

Sisäministeriö (2022). *Sisäasiainhallinnon toiminta Ukrainan kriisissä*. Haettu 13.10.2022 osoitteesta <https://intermin.fi/ukraina>.

Sue, D. W. & Rasheed M. N. & Rasheed J. M. (2015). *Multicultural Social Work Practise. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Suurpää, L. (2002). *Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista*. Nuorisotutkimusverkosto.

Tampereen kaupunki. *Tampereen kaupungin kotouttamisohjelma 2021–2025*. Haettu 20.6.2022 osoitteesta https://www.tampere.fi/sites/default/files/2022-05/tampere_koto_ohjelma_2021-2025.pdf

Tilastokeskus. *Maahanmuuttajat väestössä - Maahanmuuttajataustainen väestö aluettain*. Haettu 7.10.2022 osoitteesta <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html>.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuori, S. (2007). Erontekoja. Rodullistetun sukupuolen rakentuminen monikulttuurisessa naispolitiikassa. Teoksessa Kuortti, J. (toim.), *Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Turun kaupunki. *Turun kaupungin maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2018–2021*. Haettu 20.6.2022 osoitteesta <https://ah.turku.fi/kh/2018/1119025x/Images/1662398.pdf>.

UNHCR – Operational Data Portal. *Ukraine refugee situation*. Haettu 27.1.2023 osoitteesta <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Van Oorschot (2008). Solidarity towards immigrants in European welfare states. *International Journal of Social Welfare* 1, 3–14.

Valtioneuvoston julkaisuja 2021. *Valtioneuvoston selonteko kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeista*. Valtioneuvoston julkaisuja. Haettu 8.4.2023 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163237/VN_2021_62.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Vantaan kaupunki. *Vantaan monikulttuurisuussuunnitelma 2018–2022*. Haettu 20.6.2022 osoitteesta https://www.vantaa.fi/sites/default/files/document/Monikulttuurisuussuunnitelma_2018-web-0607.pdf.

Vuori, J. (2012). Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Hirsiaho, A., Keskinen, S. & Vuori, J. (toim.), *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere University Press.

Vuori, J. (2015). *Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena*. *Yhteiskuntapolitiikka* 4, 395–404.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129563/vuori.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. <https://syrjinta.fi/etusivu>